

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Morální usuzování a autoritářské tendence u zaměstnanců v bezpečnostním a soudním systému

Vypracoval: Petra Urbanová
Vedoucí práce: Ram Thein, Ph.D

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě archivovaných pedagogickou fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 24. 4. 2014

.....

Petra Urbanová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, Ram Theinovi, Ph.D., za odborné vedení, mnohé přínosné rady a podporu. Poděkování patří dále všem respondentům, kteří ochotně vyplnili dotazníky. Děkuji také všem osobám podílejícím se v rámci konzultací na dokončení mé práce. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, bez jejíž opory bych se neobešla.

Abstrakt

Bakalářská práce je zaměřena na zjišťování charakteristik a odlišností morálního usuzování a autoritářských tendencí u zaměstnanců bezpečnostního systému (Policie České republiky) a soudního systému v porovnání s vysokoškolskými studenty pedagogického oboru. Teoretická část vymezuje teorie vztahující se k danému tématu – tedy morálnímu usuzování a autoritářské osobnosti. V první kapitole je rozebírána problematika morálky, stěžejní je koncept amerického psychologa Lawrence Kohlberga. Druhá kapitola vymezuje pojem autoritářské osobnosti, jak ji definovali představitelé frankfurtské školy. Praktická část je založena na kvantitativním, neexperimentálním typu výzkumu. Experimentální skupinu tvořili zaměstnanci Policie České republiky ze tří územních odborů v Jihočeském kraji a zaměstnanci soudního systému. Jako kontrolní skupina byli vybráni studenti Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, přičemž kritériem bylo studium pedagogického oboru. Ke zjišťování četnosti užívání principiálních odůvodnění byla použita zkrácená a přeložená verze dotazníku od Jamese Resty – Defining Issues Test. Jeho výslednou proměnnou je P-skór, který značí, nakolik jedinec užívá postkonvenční úroveň morálky. Pro zjišťování míry autoritářských sklonů byl použit překlad F-škály, jehož autory jsou představitelé frankfurtské školy. Výslednou proměnnou je hodnota, která znamená počet kladných odpovědí.

Ze získaných dat vyplývá, že mezi skupinami existuje statisticky významný rozdíl v užívání principiálních odůvodnění. Statisticky signifikantní rozdíl byl prokázán v míře autoritářských sklonů, a to mezi všemi skupinami. Byl také potvrzen předpoklad, že existuje vztah mezi mírou užívání principiálního odůvodnění při morálním usuzování a autoritářskými tendencemi.

V diskusi jsou porovnávány výše zmíněné výsledky s teoriemi, ze kterých celá práce vychází, a dále jsou srovnávány s některými provedenými výzkumy, které se vztahují k tématu.

Klíčová slova: morální usuzování, Defining Issues Test, autoritářská osobnost, F-škála, policisté

Abstract

This bachelor thesis is focused on determining the characteristics and differences in moral reasoning and authoritarian tendencies by security system employees (Police of the Czech Republic) and the judicial system in comparison with university education students. The theoretical part defines the theory related to given topic -moral reasoning and authoritarian personalities. The first chapter discusses the issue of morality; the fundamental concept was introduced by the American psychologist Lawrence Kohlberg. The second chapter defines the concept of authoritarian personality, as defined by the representatives of the Frankfurt School. Practical part is based on a quantitative, non-experimentative type of research. The experimental group consisted of judicial system employees and of people employed by the Police of Czech Republic from three counties in South Bohemian Region. Students from the University of South Bohemia in České Budějovice were chosen as a control group, the criterion for their selection was their being student in education program. Abridged and translated version of the questionnaire by James Rest - Defining Issues Test was used to estimate the frequency of use of principled reasoning. The outcome variable is P-score that indicates the extent to which individuals apply postconventional level of morality. Authoritarian tendencies were measured with the help of the translated F-scale, authored by representatives of the Frankfurt School. The resulting variable is a value that represents the degree of agreement with statements.

The data obtained show that there is a statistically significant difference in the use of principled reasoning among all groups. However a statistically significant difference in extent of authoritarian tendencies was observed among all groups. The assumption that there is a correlation between the use of principled reasoning in moral reasoning and authoritarian tendencies was confirmed.

In the discussion not only are the obtained results compared with theories on which the whole work is based, they are also compared with some researches that are relevant to the topic.

Keywords: moral reasoning, Defining Issues Test, authoritarian personality, F-scale, police officers

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Morální usuzování	9
1.1 Psychologické vymezení morálky	9
1.2 Pojetí morálky dle Jeana Piageta.....	10
1.3 Pojetí morálky dle Lawrence Kohlberga	11
1.3.1 Prekonvenční úroveň	13
1.3.2 Konvenční úroveň	14
1.3.3 Postkonvenční úroveň.....	15
1.3.4 Kritika Kohlbergovy teorie	17
1.4 Carol Gilliganová – „teorie péče“	18
1.5 Neokohlbergiánský přístup – James Rest	19
1.6 Defining Issues Test	20
2 Autoritářská osobnost	22
2.1 Autoritářský charakter v pojetí Ericha Fromma.....	22
2.2 Autoritářská osobnost dle Theodora Adorna	23
2.3 Autoritářská osobnost a politický režim v ČR	25
2.4 F-Scale	25
3 Výzkumy	29
PRAKTICKÁ ČÁST.....	31
4 Cíl a výzkumné hypotézy.....	31
5 Aplikovaná metodika.....	32
5.1 Metody získávání dat a sběr dat	32
5.2 Metody zpracování dat.....	34
6 Popis vzorku.....	35
7 Výsledky	38
8 Diskuse.....	43
9 Závěr výsledků	47
SOUHRN.....	48
ZÁVĚR.....	49
LITERATURA.....	50
PŘÍLOHY	53

„Lidská morálka není majákové světlo silně vyzařující a osvětlující v ostrých konturách vše, nač dopadne. Je to spíš malý plamínek svíčky vrhající mnohé nejasné stíny, blikající a prskající v silném větru moci a vášni, chamtivosti a ideologií. Posuneme-li ho však blíže srdci a ochráníme dlaněmi, zažene tmu a duši zahřeje“ (Wilson, 1994, str. 14).

ÚVOD

Má bakalářská práce pojednává o morálním usuzování a autoritářské osobnosti. Každé z těchto témat by vydalo na samostatnou závěrečnou práci. Morálka je diskutovaným tématem již od nepaměti, přesto se zároveň jedná o velice aktuální záležitost. V souvislosti s morálkou se mluví o krizi společnosti, o morálním úpadku. Přesto mají lidé s definováním významu slova morálka problém. Každý si pod tímto pojmem představí odlišné věci. Možná proto se jedná o tak diskutované téma. Je to těžko uchopitelný konstrukt, ale zároveň je pro společnost nepostradatelný.

Ještě před zadáváním tématu jsem měla představu, že morálně správné je to, co je zároveň zákonné. Předpokládala jsem, že tento přístup mají automaticky všichni lidé. Poté jsem ovšem četla článek, který pojednával o černých vdovách spojených s teroristickými organizacemi, ve kterém bylo napsáno, že tyto ženy vnímají své sebevražedné atentáty jako morální a správné. V tu chvíli jsem hlouběji zapřemýšlela nad tím, jestli je otázka morálky opravdu tak jednoznačně daná, jak jsem si doposud myslela. Toto byl jeden z impulzů, proč jsem si zvolila právě toto téma. Přestože jsem si připustila existenci subjektivního pojetí morálky, začaly mne napadat myšlenky, jak je tomu u představitelů zákona. Policejní profese je společností pokládána za jedno z nejméně vděčných povolání. Ačkoliv policisté jsou také jen pouze lidé, jsou na ně kladeny nároky hodné superhrdinů.

První kapitola teoretické části se zabývá nejzákladnějšími teoriemi morálního usuzování – teorie Jeana Piageta, Lawrence Kohlberga, Carol Gilliganové, včetně jejich kritiky. Zmíněno je zde také o neokohlbergiánském přístupu Jamese Resty, jehož dotazník (Defining Issues Test) je využit ve výzkumné části. Druhá kapitola je zaměřena zejména na autoritářskou osobnost, jak ji definovala frankfurtská škola, spolu s nástrojem na její měření – F-škálu. Ve třetím oddíle jsou uvedeny výzkumy, které byly provedeny na výše zmíněná témata a zároveň obě kategorie dohromady propojují.

V rámci praktické části bakalářské práce byl proveden výzkum, který byl zaměřen na zjišťování odlišností morálního usuzování a autoritářských tendencí, a to u představitelů zákona – tedy u policistů a soudců, v porovnání s vysokoškolskými studenty pedagogického oboru. Výzkum byl proveden kvantitativní metodou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Morální usuzování

Pohledem do minulosti můžeme zjistit, že tématem morálky se zabývali již mnozí filozofové. Dalo by se říci, že otázka dobra a zla byla pokládána na samém začátku filozofie antickými filozofy, jakými jsou například Sokrates, Aristoteles, či později Immanuel Kant. Filozofický přístup k problematice morálky však není podstatný pro mou bakalářskou práci, jelikož má práce je založena na psychologických přístupech, které rozebírám v následujících kapitolách.

Rozdíl mezi filozofickým a psychologickým pojetím morálky je v tom, že filozofie se zabývá tzv. morální povinností, tedy tím, jak by lidé měli jednat, hledá morální pravidla a normy. Psychologie se zaměřuje spíše na otázky, jak lidé konají a proč jednají tak, jak jednají (Heidbrink, 1997).

1.1 Psychologické vymezení morálky

V této kapitole vymezují pojem morálka pro lepší uchopení celé problematiky. I zde platí co autor, to jiná definice a jiné pojetí. Cakirpaloglu (2012) například uvádí, že psychologické pojetí morálky vnímá morálku jako psychickou dispozici vnímat, cítit a jednat v souladu s etickými normami, ale dodává, že se jedná o nedílnou všeprostupující součást osobnosti.

Výstižnou definici uvádí Velký psychologický slovník: „*Morálka (morales) je soubor principů posuzovaných z hlediska dobra a zla a řídících chování a jednání dané společnosti, mravní kodex lze chápat jako a) vnitřní víru, přesvědčení, nebo b) vnější principy vyžadované společností*“ (Hartl & Hartlová, 2006, str. 318).

Zakladatel psychoanalytického přístupu, Sigmund Freud, začlenil problém morálky přímo do své teorie osobnosti, tedy tří složek: id – ego – superego (Tyrlík, 2004). Autor se k tomu vyjádřil takto: „*Ono je zcela amorální, Já se namáhá, aby morální bylo, a Nadjá se může stát hypermorálním a potom zrovna tak krutým, jako to dokáže jedině Ono*“ (Freud, 1999, str. 222-223). Psychoanalýza pojímá morálku jako identifikaci dítěte s rodičem stejného pohlaví, kdy dítě internalizuje jeho hodnoty, standardy i chování (a tedy i morální

hodnoty a jednání). To vše se v psychice dítěte ukotví jako superego, které slouží jako morální kodex (Dvořáková, 2008). Zdroj naší individuální morálky Freud spatřuje v oidipovském komplexu (Freud, 1999).

Má bakalářská práce se zaměřuje na pojetí morálky z pohledu kognitivního přístupu. Kognitivně psychologické teorie morálky, jejichž nejvýznamnějšími představiteli jsou Jean Piaget a Lawrence Kohlberg, vysvětlují tento jev z hlediska vývoje kognitivních struktur, které jsou základem pro morální usuzování a rozhodování (Tyrlík, 2004). Toto pojetí morálky a morálního usuzování klade důraz zejména na myšlení jedince v dané situaci a vliv tohoto myšlení na jeho jednání. Nesoustředí se tedy pouze na jednání jako takové, jak je tomu například u behavioristů (Dvořáková, 2008).

1.2 Pojetí morálky dle Jeana Piageta

Za hlavního představitele kognitivní psychologie morálky je považován Jean Piaget (1896-1980), a proto je tato kapitola věnována jeho pojetí morálky. Odmítá předpoklady předchozích psychologických přístupů, že se morální normy dědí z generace na generaci. Jeho předpokladem je, že dítě si samo aktivně vytváří své porozumění morálním normám (in Dvořáková, 2008). Jean Piaget si pozorováním všiml, že děti a dospělí se odlišují jednak kognitivním a osobním vývojem, ale také se liší v úrovni morálního usuzování. Došel k závěru, že mladší děti užívají heteronomní morálku a starší děti morálku autonomní (in Vacek, 2000).

Heteronomní morálka je vnější a je založena na nátlaku dospělých. Jednání je posuzováno na základě objektivní odpovědnosti, což můžeme představit na morálním relativismu, který je způsoben právě nátlakem dospělých (Dvořáková, 2008). Sám Piaget mravní relativismus vymezuje následovně: „*Podle mravního relativismu jsou závazné povinnosti a hodnoty určovány zákonem a příkazem, a to bez souvislosti s jedincovými záměry či vztahy*“ (Piaget & Inhelderová, 1970, str. 93).

Autonomní morálka, která se rozvíjí u dětí od 12. roku, je založena na tom, že dítě začne chápat nové mravní vztahy, které jsou založeny na vzájemné úctě. Starší děti vnímají pravidla jako výsledek dohody a připouštějí, že tato pravidla lze měnit na základě demokratického hlasování (Piaget & Inhelderová, 1970). Pravidla tedy již nejsou chápána

jako neměnné požadavky zvenčí, ale jsou vnímána jako výsledek vzájemné dohody a je možno o nich diskutovat a vyjednávat (Dvořáková, 2008). Mezi hlavní znaky autonomní morálky Mojmir Tyrlík (2004) řadí rovnost, vzájemný respekt a reverzibilitu.

Přechod od heteronomní k autonomní morálce vyžaduje, aby dítě překonalo egocentrismus a relativismus a rozvinulo své vlastní já s vlastním pohledem na situaci a události (Lajčiaková, 2008).

Jean Piaget měl na svou dobu revoluční myšlenky, a tak není divu, že inspiroval mnoho svých studentů a stoupců, aby se vydali tímto směrem a pokračovali v návaznosti na jeho teorii. Pro mou bakalářskou práci je stěžejní teorií práce Lawrence Kohlberga, které se věnuje následující kapitola a která částečně vychází právě z Jeana Piageta.

1.3 Pojetí morálky dle Lawrence Kohlberga

Kognitivní teorie morálky amerického psychologa Lawrence Kohlberga (1927-1987) se zabývá především jedním z aspektů morálky, a to spravedlností. Zmíněného autora zajímají důvody, které vedou lidi k tomu, aby něco vnímali za spravedlivé nebo nespravedlivé. V každodenním životě můžeme vidět, že každý si pod pojmem spravedlnost představí trochu něco odlišného a v zásadě se pohled jednoho nemusí shodovat s pohledem druhého (in Heidbrink, 1997). Kohlbergova teorie je založena na poznatcích Jeana Piageta, ze kterého Lawrence přednostně vycházel. Na rozdíl od Piageta však přišel tento autor s myšlenkou, že morální vývoj není záležitost jen dětství, ale pokračuje i v dospělosti (in Lajčiaková, 2008). Tato kognitivní teorie morálky se nesoustředí pouze na jednání jako takové, ale klade důraz na myšlení aktéra a vždy upozorňuje, že musíme brát v úvahu také záměr, tedy intenci aktéra (Dvořáková, 2008).

Kohlbergova koncepce je založena na morálních dilematech, přičemž morální dilema chápeme jako tísnivou situaci, kdy se musíme rozhodovat mezi dvěma možnostmi. Obě možnosti skrývají pozitivní i negativní stránku věci. Nejznámějším Kohlbergovým dilematem je tzv. Heinzovo dilema, kdy je nastolena situace s morálním dilematem, zda má Heinz ukrást lék (okrást tak lékárníka), a tím zachránit život své ženě, či se rozhodne lék neukrást, a tím nechá svou ženu zemřít. Jak se v této situaci zachovat? Jaké jednání je v tomto případě morální či nemorální, správné či nesprávné?

„V jedné daleké zemi umírala žena, která onemocněla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o němž si lékaři mysleli, že by mohl ženu zachránit. Šlo o zvláštní formu radia, kterou jeden lékárník v tomtéž městě právě před nedávnem objevil. Výroba byla drahá, avšak lékárník požadoval desetkrát víc, než kolik jej stála výroba. Za radium zaplatil 200 dolarů a za malou dózu léku požadoval 2000 dolarů. Heinz, manžel nemocné ženy, vyhledal všechny své známé, aby si vypůjčil peníze, a usiloval i o podporu úřadů. Shromáždil však jen 1000 dolarů, tedy polovinu požadované ceny. Vyprávěl lékárníkovi, že jeho žena umírá, a poprosil jej, aby mu lék prodal levněji, popř. aby mu Heinz mohl zbytek zaplatit později. Lékárník však řekl: „Ne, já jsem ten lék objevil a chci na něm vydělat peníze.“ – Heinz tím vyčerpal všechny legální možnosti, je zcela zoufalý a uvažuje, zda by se neměl do lékárny vloupat a lék pro svou ženu ukrást“ (Heidbrink, 1997, str. 70).

Na celé dilema je možno pohlížet z několika odlišných úhlů. Kohlberga nezajímá ani tak samotné rozhodnutí, ale zejména to, jaké důvody by člověka vedly k onomu rozhodnutí. Ony důvody, pohnutky jsou velice subjektivní záležitostí, a tak se můžeme setkat s mnoha odlišnými variantami. Některý jedinec například může přemýšlet nad tím, jaké by jeho chování mělo následky, zda by byl potrestán, či nepotrestán. Někdo by naopak zvolil ukrást lék, jelikož by v očích společnosti mohl vypadat jako sobec, který nemiluje svou ženu, pokud by tak neučinil. Častým argumentem je také to, že krást se nemá, že se jedná se o protiprávní jednání, a proto by Heinz lék ukrást neměl. Někteří ovšem mohou namítnout, že v případě života a smrti mohou jít zákony stranou a lék by Heinz rozhodně měl ukrást a zachránit tak svou ženu. Na celou situaci lze nahlížet různě, každý má jiné důvody a ospravedlnění toho, proč by se zachoval tak, jak by se zachoval. A právě tato ospravedlnění zajímala Lawrence Kohlberga v jeho výzkumných studiích.

Svůj první výzkum Kohlberg publikoval ve své dizertační práci v roce 1958, kdy provedl výzkum se 72 chicagskými chlapci ve věku 10, 13 a 16 let. Chlapcům předložil jednotlivá dilemata a dotazoval se na jejich rozhodnutí a důvody, proč by se rozhodli právě tak, jak uvedli. Na základě odpovědí chlapců dospěl Kohlberg k šesti stupňům morálního usuzování. Těchto šest stupňů lze rozdělit do třech základních stadií, kdy v každém stadiu jsou zahrnuty dva stupně. Základními stadii morálního úsudku jsou prekonvenční, konvenční a postkonvenční rovina (in Heidbrink, 1997).

Rozdíl mezi jednotlivými stadii je v odlišném způsobu uvažování o morálních problémech. Každý jedinec prochází stupni postupně a každý stupeň vychází ze stupně předešlého. Vývoj probíhá individuálně, a tak u každého jedince určitý stupeň může trvat

různou dobu, či se dokonce na daném stupni může vývoj jedince zastavit (Heidbrink, 1997).

Pro pochopení všech tří úrovní je důležité ujasnit si tři rozdílné typy vztahu mezi Já, společensky morálními pravidly a očekáváním. V prekonvenční úrovni morálního myšlení jsou pravidla a sociální očekávání mimo Já, tzn., že tyto hodnoty nejsou přejaté jedincem (Colby & Kohlberg, 2011). Tato úroveň by se dala přirovnat k Piagetově heteronomní morálce, který tvrdí, že tato morálka spočívá v morálním nátlaku dospělých. Děti se tak dívají na povinnosti a pravidla jako na něco vnějšího, předem daného (in Heidbrink, 1997). V konvenční úrovni morálního myšlení se Já identifikuje se společností, dochází ke zvnitřnění pravidel a očekávání od ostatních. Zejména přebíráme normy od autority, která zastupuje normy a zákony. Postkonvenční morálka znamená, že rozlišujeme mezi pravidly, očekáváním druhých a definujeme si vlastní morální hodnoty, založené na vlastních zásadách a na vlastním uvážení (Kohlberg & Colby, 2011).

1.3.1 Prekonvenční úroveň

Morální usuzování se zakládá na vnějších událostech nebo potřebách. Jedná se o úroveň typickou pro děti do 9 let, některé dospívající či dospělé kriminálníky (Colby & Kohlberg, 2011).

1. Stupeň – Orientace na trest a poslušnost

„You do what you're told“ (Rest, 1979, str. 24).

Jedinec nacházející se na tomto stupni se snaží vyhnout takovému jednání, za které by byl potrestán. Naopak se snaží získat odměnu za své chování a zavděčit se tím autoritě, kterou nekriticky přijímá. Toto chování můžeme porovnat i se Skinnerovou teorií instrumentálního chování, které je založeno na stejném principu. Pokud je určité chování odměněno, je vyšší pravděpodobnost jeho opakování a naopak, pokud je chování potrestáno, pravděpodobnost jeho opakování klesá. Na tomto stupni je morálka situačně vázána, tzn. silně ovlivněna situací. Nezáleží však na motivech jednání ani na úmyslech, nýbrž pouze na důsledcích činu. Problém

nastává v tom, že trestem si sice můžeme vynutit žádané chování, nicméně závadné chování tím trvale neodstraníme a můžeme tak jedinci ztížit dosažení následujícího vyššího stupně morálního jednání (Heidbrink, 1997).

2. Stupeň – Orientace na užitek – účelové myšlení

„Let's make a deal“ (Rest, 1979, str. 26).

Na tomto stupni je překonán egocentrismus. Nicméně člověk jednající dle druhého stupně se snaží získat užitek či výhodu pro sebe, či pro druhé. Jedinec již chápe, že druhá osoba může mít na věc jiný pohled, ale přesto nerespektuje zájmy ostatních. Jako klasický příklad u dětí, které se nacházejí na tomto stupni, můžeme uvést situaci, kdy starší sourozenec nedokáže pochopit, proč rodiče jednají s jeho mladším sourozencem jinak než s ním. Toto jednání považují za nespravedlivé. U dospělých osob se tento stupeň může projevat jako „morální cynismus“, kdy mezilidské vztahy jsou založeny na účelové bázi, tzv. „ruka ruku myje“. Je zde zjevná účelovost a orientace na hmotnou stránku (Heidbrink, 1997). Veškeré lidské vztahy jsou tedy chápány jako tržní a reciprocitou se rozumí „já tobě, ty mně“ (Dvořáková 2008).

1.3.2 Konvenční úroveň

Morální usuzování se zakládá na dodržování konvencí a toho, co očekávají druzí. Jedná se o typickou úroveň dospívajících a dospělých, a to jak v americké společnosti, tak v mnoha ostatních kulturách (Colby & Kohlberg, 2011).

3. Stupeň – shoda s ostatními

„Be considerate, nice and kind, and you'll get along with people“ (Rest, 1979, str. 27).

Tento stupeň je založen na vysoké míře konformity – tedy přizpůsobování se stereotypním představám společnosti. Člověk se stylizuje do určité role za účelem vypadat v očích druhých tak, jak oni očekávají. Jedinec se chce chovat například

tak, jak se „dobrý člověk“ chová (Heidbrink, 1997). Důvodem správného chování je potřeba být hodnocený jako hodný chlapec / hodná dívka druhými i sám sebou. Správné a morální chování je tedy takové chování, které ostatní lidé schvalují a oceňují (Lajčiaková, 2008).

Vágnerová (2012) tento stupeň popisuje u dospívajících pojmem „morálka sociální konformity“. Jedinec nebere ohled na situaci a kontext, ale identifikuje se s normami členské skupiny a na tyto normy klade důraz.

4. Stupeň – orientace na právo a pořádek

„Everyone in society is obligated and protected by the law“ (Rest, 1979, str. 29).

Správně jednat znamená poslušnost autoritě a zákonům společnosti. Jedinec koná svou povinnost pro udržení sociálního uspořádání a pořádku (Heidbrink, 1997). Pravidla, normy a zákony jsou vnímány jako neměnné a stabilní. Nepřipouští se žádná výjimka, která by znamenala narušení řádu (Lajčiaková, 2008).

Přístup jedinců, kteří se nacházejí na této úrovni, lze charakterizovat jako „morálku obecné spravedlnosti“, kdy tato morálka vychází z předpokladu, že stanovená pravidla jsou bezpodmínečně platná. Prosazování těchto pravidel bývá radikální a nekompromisní (Vágnerová, 2012).

1.3.3 Postkonvenční úroveň

Morální usuzování je založeno na hodnotách, principech, které jsou platné, a to nezávisle na autoritách, které tyto principy zastupují. Nezáleží ani na tom, s jakou mírou se s danou skupinou identifikujeme či nikoliv (Heidbrink, 1997). Jak uvádí Vacek (2000), jedinec na postkonvenční úrovni chápe a akceptuje společenské normy, ale zároveň si je vědom obecně morálních principů. Pokud se tyto principy dostanou do konfliktu se společenskými normami, postkonvenčně uvažující jedinec dává přednost principům před konvencemi.

Tohoto stupně morálky dosahuje pouze minimum dospělých, a to většinou ve věku od 20 do 25 let (Colby & Kohlberg, 2011). Za tento fakt je Kohlberg kriticky kritizován, jelikož jak se ukázalo postupem času, této úrovně dosahuje více jedinců, než se domníval autor.

5. Stupeň – orientace na zákonné chování a sociální úmluvy

Tento stupeň morálky přiznává, že existuje právo stojící nad zákony a že ne vše, co je zákonem, je také právo. Připouští také, že někdy právo může svým způsobem vést k bezpráví. Vedle zákona existují i jiné důležité hodnoty, a to zejména život a svoboda. Na této úrovni je právo chápáno jako výsledek společenské smlouvy, zákon má tedy sloužit lidem, ne naopak (Dvořáková, 2008).

6. Stupeň – orientace na všeobecně platné etické principy a svědomí

„Správné“ chování vychází ze svědomí, které je založeno na autonomně zvoleném etickém principu. Tyto principy jsou přijaty jedincem na základě logiky, porozumění, univerzálnosti a sociální dohody (Lajčiaková, 2008).

Dle Kohlberga tento stupeň vyžaduje jistou dávku empatie, tzn. aby se člověk byl schopen myšlenkově přenést do druhého člověka a vcítit se do jeho situace, s přihlédnutím k tomu, že se mohu mýlit, jelikož zcela nerozumím jeho zájmům, motivům (in Heidbrink, 1997). Tuto úroveň lze chápat jako univerzální principy spravedlnosti, reciprocity a rovnosti lidských práv spolu s respektováním důstojnosti každého jednotlivého člověka (Dvořáková, 2008). Stadium také zahrnuje „Zlaté pravidlo“, které člověka nabádá, aby nečinil druhým to, co sám nechce, aby mu činili druzí. Dalším zdrojem této úrovně je kategorický imperativ Immanuela Kanta, jehož základní formulace zní: „*Jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem*“ (Kant, 1976, str. 28). Pokud se principy jedince dostanou do rozporu s normami společenství, jedinec v šestém stadiu morálního vývoje si uvědomí tento konflikt, avšak následně jedná v souladu s etickými principy (Vacek, 2000).

V pozdějších letech jako reakci na kritiku Kohlberg zavedl ještě dva odlišné podtypy. Typ B je oproti typu A orientován na spravedlnost více než na pravidla či účelovost. Je to typ člověka, který intuitivně a srdcem vnímá centrální hodnoty v kontextu situace (in Dvořáková, 2008). Podstupeň B tedy představuje „vyzrálejší“ osobu, která se cítí být silněji vázána jednat dle vlastního morálního usuzování. Naopak typ A je orientován spíše na předepsané uspořádání a důsledky jednání (in Heidbrink, 1997).

Kohlberg zdůrazňuje, že mravními soudy a morálním usuzováním je následně řízeno morální chování, avšak mravní úsudky nemusejí být vždy v chování uplatněny (in Čermák, 1990). Volně interpretováno to znamená, že ačkoliv můžeme v mysli uvažovat a přemýšlet o morálním dilematu v různých rovinách, naše jednání se nakonec s touto představou nemusí shodovat.

1.3.4 Kritika Kohlbergovy teorie

Ani Kohlbergova teorie se nevyhnula vlně kritiky, která sem nepochybně patří. Nejčastěji bývá kritizován poslední stupeň, tedy 6. stupeň morálního usuzování, jelikož je těžko pochopitelný. Kritické výhrady jsou vznášeny také na rozlišování 5. a 6. stádia. Někteří kritikové se pokoušejí nejvyšší dvě stádia postkonvenční úrovně nerozlišovat. Sám Kohlberg na tuto kritiku reaguje tím, že v nejnovějších verzích rozhovorů 6. stádium neuvádí (in Vacek, 2000).

Kritice byl také podroben Kohlbergův předpoklad universalismu. Z výzkumů, které provedl v různých kulturách, předpokládal, že všechny kultury užívají základní morální kategorie, principy, normy, a proto morální vývoj je univerzální. Některé pozdější výzkumy však tento předpoklad vyvracejí a i sám Kohlberg později souhlasí, že 5. – 6. stupeň může být kulturně podmíněn (in Lajčiaková, 2008). Například antropolog Richard Shweder provedl výzkum, ve kterém předložil 39 krátkých příběhů s porušením norem daných kultur, a to respondentům ve dvou odlišných společnostech (Spojené státy americké a indická oblast Urise). Ukázalo se, že obě kultury nahlízejí na porušení mravních norem a společenského řádu odlišně (in Haidt, 2013).

Na kritiku Kohlberg také reaguje tím, že připouští, že jedince nacházejícího se na nižším vývojovém stupni nelze považovat za morálně slabšího než člověka dosahujícího

vyššího stupně. Jedná se pouze o typy a způsoby morálního usuzování, nikoliv o samotné jednání a chování (in Čermák, 1999). Navíc, jak uvádí John Locke, se zjišťuje, že lidé řeší morální dilemata na základě preferencí, nikoliv na základě nejvyšší dosažené úrovně morálního usuzování, a to i přes fakt, že tuto úroveň znají (in Čermák, 1999).

Značnou kritiku Kohlbergova teorie obdržela od jeho spolupracovnice Carol Gilliganové. Kritika vychází z faktu, že v samotném výzkumu Kohlberg dotazoval pouze chlapce, nikoliv dívky. Ve své knize uvádí: „*Zatímco v Piagetově popisu (1932) morálního úsudku dítěte jsou dívky jakousi marginální a kuriozitou, již věnuje čtyři stručná hesla v rejstříku, a „chlapci“ v něm vůbec uvedeni nejsou, protože se přece předpokládá, že „dítě“ je mužského pohlaví, ve výzkumu, z něhož odvozuje svou teorii Kohlberg (1958, 1981), ženy prostě vůbec neexistují*“ (Gilligan, 2001, str. 46).

Autorka poznamenává, že Piaget i Kohlberg vytvořili „teorii spravedlnosti“, která bere v úvahu především mužské myšlení. Jejím předpokladem je, že tyto teorie jsou nedostačující, jelikož existují specificky ženské prvky morálního usuzování (Heidbrink, 1997). Tvrdí, že existují typicky ženské rysy, které definují ženskou dobrotivost, jako například péče o druhé a citlivost vůči jejich potřebám (Gilligan, 2001).

1.4 Carol Gilliganová – „teorie péče“

Samotná kritika je založena na dojmu, že Kohlbergovo schéma ženy znevýhodňuje (Čermák, 1990), což znamená, že ženy jsou častěji přiřazovány ke stupni 3, zatímco muži ke 4. stupni. Tento fakt ji vedl k tomu, že začala morální usuzování zkoumat v ženské populaci a v roce 1982 vydala knihu *Jiným hlasem*, kde zformulovala svou teorii, „teorii péče“. Tato teorie je založena na faktu, že ženy kladou důraz především na mezilidské vztahy a odpovědnost, zatímco muži se řídí především spravedlností, rovností a vzájemností (Dvořáková, 2008).

Na ukázkách z rozhovorů, které provedla, přirovnává pojetí mužské morálky k matematickému problému s lidmi, který je třeba logicky vyřešit. Hlavním aktérem je jedinec, nikoliv vztah. Ten k problému přistupuje neosobně a nezávisle na kontextu. Zatímco žena klade důraz na komunikaci s druhými a morální dilema chápe jako příběh mezilidských vztahů (Gilligan, 2001).

Stejně jako Kohlberg rozlišuje tři základní úrovně – prekonvenční, konvenční a postkonvenční, které ovšem pojímá trochu jinak. Prekonvenční stadium je založeno na orientaci na individuální přežití – tedy zaměření na sebe (in Čermák, 1990). Konvenční stadium se projevuje tzv. „zřeknutím se dobrého“, kdy předešlý postoj žena začíná vnímat jako sobecký a zaujímá altruistické stanovisko. Jako dobré chápe to, co souvisí s péčí o druhé a zejména o slabší. Zároveň však nebere ohledy na své vlastní zájmy a potřeby (in Heidbrink, 1997). Toto stadium by se dalo přirovnat k mateřství, kdy se žena prvotně stará o potřeby svého dítěte a přehlíží své potřeby. Důležité pro ni je, aby dítě bylo v bezpečí, aby nemělo hlad, aby mu bylo teplo, ale neuvědomuje si, že se například sama v dané situaci staví do nebezpečí nebo že např. celý den nepila. Další přehlíženou potřebou je také ženskost jako taková. Žena se například přestane věnovat sobě jako ženě, přestává se líčit a již netráví hodiny před zrcadlem. V postkonvenčním stadiu dochází k rozpuštění napětí mezi egoismem a altruismem a dochází k tomu, že morální princip zahrnuje jak péči o druhé, tak péči o vlastní osobu. Péče o sebe se pro ženu stává principem, pro který se svobodně rozhodla, bez ohledu na konvence (in Čermák, 1990). Žena se ve vztahu chápe jako rovnocenná a uvědomuje si, že pokud bude šťastná ona, bude šťastný i ten druhý. Mezi každou úrovní dle Gilliganové existuje ještě přechodový mezistupeň, tzv. přechodové fáze. Vymezuje tedy ženskou morálku, avšak uvádí, že tato morálka není nadřazena mužské, ale je jí rovnocenná (in Heidbrink, 1997).

I přes veškerou kritiku ke Kohlbergově teorii je dnes tato teorie uznávána a jeho učení o stadiích morálního vývoje je považováno za propracované a je hodnoceno jako pevný, přehledný, logický a konzistentní model morálního vývoje, který má nejen oporu v každodenní zkušenosti, ale také v řadě empirických zkoumání (Vacek, 2000). Z toho důvodu má také tato teorie své následovníky, kteří ji rozpracovávali.

1.5 Neokohlbergiánský přístup – James Rest

Z Kohlbergovy teorie vychází tzv. neokohlbergiánský přístup. Hlavním představitelem toho směru je James Rest, který řešil otázku, zda může být problematika stadiálního morálního usuzování měřena pomocí měřicích prostředků a diagnostických metod (Kotášková, 1992). Na začátku 70. let začal Rest pracovat na metodě Defining Issues Test (DIT). Tento test vychází z Kohlbergovy teorie morálního vývoje. Hlavní

rozdíl mezi Kohlbergovou metodou a Restovým dotazníkem je ten, že Kohlberg užíval polostrukturovaný rozhovor o hypotetických morálních dilematech, zatímco Rest užívá dotazník, kde jsou nabídnuty podněcující alternativy (Rest, 1979).

1.6 Defining Issues Test

Metoda DIT vychází z předpokladu, že lidé morální dilemata interpretují rozdílně, a to v závislosti na úrovni svého morálního vývoje. Mají rozdílnou představu o tom, co je spravedlivé a správné v různých situacích (Kotásková, 1992).

Jedná se o kvantitativní metodu, která obsahuje šest různých morálních dilemat a příběhů. Každé z šesti dilemat je doprovázeno dvanácti položkami, celkový počet položek v testu činí 72. Těchto dvanáct položek ke každému dilematu zjišťuje argumenty, které nás vedou k určitému rozhodnutí. Zaznamenává se, nakolik je předložený argument důležitý pro naše rozhodování, či nikoliv, podle čehož poté můžeme usuzovat na jednotlivá schémata, která daný jedinec užívá (Kotásková, 1992). Na konci každého příběhu má jedinec vybrat a sestupně zaznamenat čtyři tvrzení, která mají dle jedince subjektivního názoru nejvyšší prioritu při jeho rozhodování.

Předpokládá se, že pokud respondent s položkou výrazně souhlasí, tak položce rozumí a položka představuje preferované morální schéma. Pokud je položka hodnocena nízko, může být pro respondenta zjednodušující či nesrozumitelná, což znamená, že se neaktivuje preferované morální schéma (Dvořáková, 2008).

Rest poukazuje na to, že bez znalosti vnitřních procesů, které formují jednání, nemůžeme hovořit o morálce jako takové (in Dvořáková, 2008).

Definig Issues Test jsem se rozhodla použít v praktické části své bakalářské práce, jelikož pojmám praktickou část kvantitativně a oproti Kohlbergově *Moral Judgement Interview* (MJI) shledávám DIT jako metodu vhodnější pro kolektivní zadávání a metodu s jednodušším vyhodnocováním.

Pokládám za důležité uvést další možné testy, které se dají použít pro zjišťování charakteristik morálního usuzování, například Gibbs – *Sociomoral Reflection Measure* (SRM) či Lind – *Moral Judgement Test* (MJT) (in Lajčiaková, 2008). V České republice je

znám test Kotáskové a Vajdy – Test morální zralosti osobnosti (TMZO) – a na Slovensku metodika pro měření zralosti etického uvažování (ZEU-MAK) od Jána Gráce.

Dalším tématem, na které se zaměřuje má bakalářská práce, je autoritářská osobnost. Jak uvádím následovně pod hypotézou číslo 3, předpokládám vztah mezi úrovní morálního usuzování a mírou autoritářských tendencí. Zajímavý výzkum, ve kterém jsou propojena tyto dvě témata, provedl Hnilica (2012). Zkoumal postoje autoritářské osobnosti k morálně spornému chování. Testovaným vzorkem bylo 279 vysokoškolských studentek a studentů. Autor došel k dílčím závěrům, že autoritářský jedinec je méně tolerantní například k manželské nevěře, zanedbávání rodiny ženou, odkládání dětí, tedy k takovému morálně spornému chování, které je v rozporu s tradičními genderovými rolemi, a to v porovnání s méně autoritářským jedincem. Pokud ovšem morálně sporné chování pochází od autority, autoritářský jedinec je tolerantnější a má více pochopení i k takovému chování, které je v rozporu se zákony (například násilné šíření víry, vojenské napadení jiného státu, braní úplatků policisty apod.). Všeobecně však došel k názoru, že autoritářský jedinec není k morálně spornému chování ani více, ani méně tolerantní než jedinec méně autoritářský.

2 Autoritářská osobnost

Impulsem pro definování autoritářského typu osobnosti bylo doznívání holocaustu, kdy se mnozí badatelé snažili pochopit, jak se mohl jinak morální člověk zachovat k jiné lidské bytosti tak neuvěřitelně krutě. Mnozí lidé si pokládali otázku, zda existují určité konstanty ve struktuře osobnosti, které vedou k politické agresivitě či násilí.

V té době existovaly dva hlavní proudy hledající odpovědi na tuto otázku. V USA si vědci kladli otázku, zda by byli Američané rezistentní proti fašistické ideologii A. Hitlera, či nikoliv. Jednalo se tedy o výzkum veřejného mínění, který přinesl znepokojivé výsledky, jelikož ukázal, že řada Američanů s principy fašismu souhlasí. Druhý proud vznikl ve frankfurtském Ústavu pro sociální výzkum, kde studovali předsudky vůči Židům v Německu a také si pokládali otázku, proč němečtí dělníci podporovali autoritářský režim Adolfa Hitlera, ačkoliv nebyl v souladu s jejich zájmy. Konkrétně Erich Fromm spatřoval důvod v psychických zvláštnostech jedinců, ze kterých se režim skládal. Tento autor také poprvé přišel s označením autoritářský charakter (in Hnilica, 2012).

Na začátku je tedy potřeba říci, že autoritářství je možné vnímat ve dvou různých rovinách. První rovina je ideologická stránka věci, kdy je odkazováno na konzervatismus, etnocentrismus, religióznost, apod. Druhá, psychologická rovina na tuto osobnost pohlíží z pohledu vlastností jedince, jakými jsou: netolerantnost, pořádkumilovnost, agresivita, stereotypnost v myšlení, dogmatismus atd. (Krejčí, 2004).

2.1 Autoritářský charakter v pojetí Ericha Fromma

Erich Fromm tyto jedince charakterizoval pomocí pojmu autoritářský charakter. Autoritářství chápe jako tendenci vzdát se nezávislého vlastního Já, můžeme říct i způsob úniku před svobodou.

Jako důležitý rys autoritářského charakteru autor uvádí postoj k moci. Ten může nabývat dvou pólů: mocní a bezmocní. U jedince s autoritářskými sklony pouhý pohled na bezmocného člověka vzbuzuje přání napadnout ho, ovládat ho, zatímco jiný jedinec by se zhrozil nad pouhou myšlenkou na takovou věc. Charakteristické je také zalíbení

v podmínkách, které omezují lidskou svobodu. Dalším důležitým rysem pro autoritářské myšlení je postoj, že život je určován mimo člověka. Veškeré dění, které pochází od autority, je přijímáno jako osud, jako neměnná situace, které je třeba se přizpůsobit. V této životní filozofii neexistuje pojem rovnost, ta nemá žádný význam. Existují pouze podřazení a nadřazení jedinci (Fromm, 1993).

Fromm také oproti humanistické etice vymezuje etiku autoritářskou. Jako jediný zdroj norem v autoritářské etice je iracionální autorita, která určuje, co je dobré a co špatné, přičemž kategorie dobra a zla jsou dány sobeckým zájmem jedince (in Cakirpaloglu, 2004).

2.2 Autoritářská osobnost dle Theodora Adorna

Nejnámějším psychologem, který je spjat s pojmem autoritářská osobnost, je Theodor W. Adorno. Ten v roce 1950 přišel s publikací *The Authoritarian Personality*, kterou sepsal se svými kolegy Else Frenkel-Brunswikovou, Danielem J. Levinsonem a R. Nevittem Sanfordem. Zde autoři přicházejí s teorií autoritářské osobnosti.

První zmínku a této teorii osobnosti jsem našla v knize Sociální psychologie (Hewstone & Stroebe, 2006), která mne vedla k prvotnímu zamyšlení se nad tímto tématem. Proto první definici uvádím právě z této knihy.

„Autoritářská osobnost (authoritarian personality) – zvláštní typ osobnosti, která je přehnaně submisivní vůči autoritám a současně zvláště náchylná k předsudkům“ (Hewstone & Stroebe, str. 536, 2006).

Další výstižnou definici uvádí Velký psychologický slovník: *„Autoritářská osobnost (autotarian) je podle T. W. Adorna (1950) z frankfurtské školy osobnost s těmito rysy: konzervatismus, stereotypnost, agresivita až destruktivismus a nekritický obdiv k moci. Autoritářství je rys osobnosti charakterizovaný rigidním přístupem k disciplíně, mimořádným nepřátelstvím vůči společenským odchyлкám a netolerantním „černobílým“ nazíráním dobra a zla, zdůrazněný vztah nadřazenosti“* (Hartl, Hartlová, 2006, str. 57).

I známý sociolog Anthony Giddens (1999) charakterizuje tuto osobnost jako osobnost s výraznými vlastnostmi, kterým dominuje netolerance, rigidita a černobílé vidění světa. Na vznik této osobnosti má značný vliv způsob výchovy. Zejména lidé, jejichž rodiče nedokázali přímo projevat lásku, byli emočně nepřístupní a hlavní důraz byl kladen na kázeň. Lidé vedení tímto způsobem výchovy trpí následně úzkostmi a rigidním pohledem na svět se stereotypními představami.

Vznik autoritářské osobnosti v Adornově chápání výstižně popisuje ve své knize Ivan Slaměník (1997), když uvádí, že je charakteristická rigidním postojem, který je důsledkem výchovy. V dětství došlo k potlačení všech projevů agrese a nepřátelství vůči rodičům (tedy autoritě) a rodičovská kontrola byla velmi silná a důsledná. Tento koncept má psychoanalytický rámec, a proto tato autoritářská výchova je odražena v dospělosti jedince, u něhož se projeví silná poslušnost k autoritám a ke všem nositelům moci. Nicméně v nevědomí je také skryta agresivita a nepřátelskost vůči autoritám. Klasickým freudovským mechanismem přemístění je tato agrese k autoritám přenesena na slabší jedince, kde se může projevit v plné míře. Mezi slabší jedince jsou řazeni zejména členové podřadné sociální skupiny či menšinové skupiny – obecně řečeno členové skupiny odlišné od vlastní.

Jak už jsem zmínila na začátku této kapitoly, mnozí badatelé v poválečném období se snažili porozumět tomu, jak se jeden z nejcivilizovanějších národů (Němci) mohl ztotožnit s tak agresivním a násilnickým chováním. Toto bylo impulsem i pro Theodora Adorna a spol., kteří provedli rozsáhlý výzkum předsudků, aby určili, do jaké míry je souvislost mezi hostilitou k jedné etnické menšině (nebo jiné out-group skupině) a hostilitou k jiné etnické skupině. První fáze byla konstrukce škály antisemitismu (A-S scale) sloužící k měření předsudků vůči Židům, následně vyvinuli škálu, která měřila zejména postoj k černochům - tzv. škála etnocentrismu (E-scale). Konečná a pro mou práci nejvýznamnější škála je F-škála, která slouží k měření hlubinných osobnostních tendencí (například nadměrné podléhání autoritám, nekritické upřednostňování vlastních potřeb a hodnot apod.). Výzkumem zjistili, že jedinci vysoce skórující v jedné z uvedených škál skórují vysoce i v dalších dvou testech (Slaměník, 1997).

2.3 Autoritářská osobnost a politický režim v ČR

Autoritářská osobnost byla a je dáována do spojitosti s politickým režimem. Kanadský psycholog Bob Altemeyer rozdělil autoritářství na pravicové versus levicové (in Balík & Kubát, 2012). Když se ohlédneme zpět do minulého století na vývoj politického systému na našem území, je zřejmé, že celá země byla dlouhou dobu pod vládou totalitního režimu. Komunistický režim trval od roku 1948 do roku 1989, což znamená 41 let pod vládou komunistické totality. Tento režim sloužil jako dokonalé podhoubí pro vznik autoritářských osobností. Byla potlačována mnohá základní lidská práva, jako je svoboda projevu, právo shromažďovat se, či právo na vzdělání apod. Dvě generace vyrůstající v tomto období si osvojily některé hodnoty a postoje, které u nich přetrvávají i nadále. Proto se nedivme, že autoritářské osobnosti a sklony k autoritářství přetrvávají i v dnešním, demokratickém státě. Ve své knize Stanislav Balík a Michal Kubát (2012) upozorňují, že současný všeobecný souhlas s demokracií v žádném případě neznámá, že vymizely autoritářské orientace. Jak poznamenává Oskar Krejčí (2004), bylo by užitečné, kdyby se do diskuze o autoritářství zapojili političtí psychologové z postkomunistických zemí a snažili se odhalit, zda změna politického prostředí může proměnit autoritářskou osobnost na osobnost tolerantní s otevřenou myslí. Další zajímavý směr výzkumu vidí autor v otázce, zda změna režimu na liberálně – demokratický může vést k poklesu výskytu těchto osobností.

2.4 F-Scale

K měření autoritářských rysů byla vyvinuta škála, která je označována jako F-škála. Velké F je zkratkou slova fašismus. Někdy je tato škála také označována jako Kalifornská, jelikož byla vyvíjena právě v Kalifornii (Hnilica, 2012).

Původní originální F-škála obsahovala 38 položek, které byly vybrány ze 78 položek. Tyto položky byly konstruovány na základě výsledků, které autoři získali předchozími výzkumy pracujícími s antisemitistickou a etnocentrickou škálou. Dalším inspirativním zdrojem byl polostrukturovaný rozhovor a projektivní metoda – Tematicko-apercepční test od Murreyho (Adorno et al, 1982).

Těchto 38 položek bylo následně rozděleno do 9 subškál, přičemž některé položky mohou být zařazeny do několika subškál (Adorno et al, 1982):

Conventionalism – konvenčnost – rigidní lpění na konvencích a hodnotách typických pro střední třídu

- Toto rigidní lpění na společnosti předpovídá větší náchylnost k vytváření předsudků, i když výsledky ukázaly, že korelace mezi konvenčností a zaujetím existuje, nebyla však statisticky významná.
- Příkladem může být hned první položka: „*Poslušnost a respekt k autoritě jsou nejdůležitější ctnosti, kterým by se děti měly učit*“ (Adorno et al, 1982, str. 159).

Authoritarian Submission – podřízení se autoritě – submisivita a nekritické přijímání autorit ve vlastní skupině (in-group)

- Jedná se o submisivní, nekritický postoj vůči idealizované autoritě skupiny, se kterou se autoritářská osobnost snaží identifikovat. Úcta jedince k autoritám a zákonům je natolik zvnitřněna, že je jim naprosto poslušný a podřízený.
- Příkladem může být následující položka: „*To, co potřebuje tato země nejvíc (více než zákon a politické programy), je pár odvážných, neúnavných, oddaných lídrů, kterým lidé mohou důvěřovat*“ (Adorno et al, 1982, str. 160).

Authoritarian Aggression – autoritářská agrese – agrese je směřována na jedince, kteří domněle či skutečně narušují dodržování tradičních hodnot.

- Agresivní pudy podpořené neúspěchem či obtížemi člověka jsou směřovány na takový objekt, který je zrovna k dispozici a který se s největší pravděpodobností nedokáže bránit. Agrese je směřována na členy out-group skupiny a je schválena autoritou, tudíž je považována za morální a správnou.
- „*Urážka na cti by měla být vždy potrestána*“ (Adorno et al, 1982, str. 161).

Anti-intrapeption – antiintrapepce

- Jedinec odmítá myslet humanisticky a hloubat ve svém nitru, jelikož to znamená špatné myšlenky. Bojí se, že se jeho emoce mohou vymknout kontrole.
- „*Když má člověk problémy nebo nepříjemnosti, je pro něj lepší nemyslet na to a raději se zaměstnat veselejšími věcmi*“ (Adorno et al, 1982, str. 185).

Superstition and Stereotypy – pověřčivost a stereotypnost

- Pověřčivost je víra ve vnější faktory, které ovlivňují a řídí náš osud, zatímco stereotypností se rozumí tendence člověka myslet v rigidních, ustálených, neměnných kategoriích.
- „*Války a sociální problémy by mohly být jednoho dne ukončeny zemětřesením nebo záplavami, které zničí celý svět*“ (Adorno et al, 1982, str. 185).

Power and „Toughness“ – síla a příslost

- Tato kategorie je zřetelná, pokud jedinec příliš zdůrazňuje sílu v mezilidských vztazích. Jedná se o dispozici vnímat mezilidské vztahy na bázi nerovnocenného partnerství, tedy silný – slabý, dominantní – submisivní, vůdce – následovník.
- „*Lidé mohou být rozděleni do dvou odlišných tříd: slabí – silní*“ (Adorno et al, 1982, str. 185).

Destructiveness and Cynism – destruktivita a cynismus

- Do této kategorie spadá generalizovaná hostilita vůči společnosti a ponižování lidských bytostí. Násilí je ospravedlněno lidskou povahou a přirozeností.
- „*Povaha lidského bytí je taková, že vždy bude existovat válka a konflikt*“ (Adorno et al, 1982, str. 167).

Projectivity – projektivita

- Mechanismus projekce je spojován s autoritářskou agresí – potlačované impulsy autoritářského charakteru jsou jedincem přenášeny na ostatní lidi. Pokud jedinec trvá na tom, že je k němu někdo nepřátelský či nenávistný, a neexistuje žádný zřetelný důkaz, můžeme se domnívat, že sám jedinec má agresivní záměr a využívá projekci ke svému ospravedlnění pro případnou odplatu.
- *„Většina lidí si neuvědomuje, jak moc jsou naše životy kontrolovány šedou eminencí na vysokých místech“* (Adorno et al, 1982, str. 186).

Sex – sexualita

- Silná touha potrestat narušitele sexuálních mravů (např. homosexuály) může být důsledkem identifikování se s autoritou, ale také to může vypovídat o potlačených sexuálních přáních jedince.
- *„Homosexuálové nejsou o moc lepší než kriminálníci a měli by být přísněji trestáni“* (Adorno et al, 1982, str. 169).

Jedinec s autoritářskými sklony je dle Adorna výsledkem rodičovské výchovy a zážitků z dětství. S tím však nesouhlasí sociální psychologové, kteří výchozí koncept pokládají za zúžený a vyzdvihují vliv určité sociální situace, která nutí i obyčejné lidi konat bezcharakterní zlo. Sociálními psychology zabývajícími se touto problematikou jsou například Milgram či Zimbardo, kteří přicházejí s nejnámějšími výzkumy, které šokovaly veřejnost (Hunt, 2010).

3 Výzkumy

Pro stanovení hypotéz pro praktickou část jsem vyhledala některé české či zahraniční výzkumy vztahující se k tématu mé bakalářské práce. Například Brigita Slováčková a Ladislav Slováček provedli výzkum, v němž jedním z jejich vytyčených cílů bylo zjistit morální kompetence a morální postoje u studentů všeobecného lékařství Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové. Výzkumným vzorkem bylo 380 studentů, a to jak z České republiky, tak i ze zahraničí. Použitou metodou byl Lindtův dotazník MJT. Jedním z výsledků, ke kterým se dobrali, byl fakt, že vysokoškolští studenti všeobecného lékařství se nejčastěji nacházejí na postkonvenční úrovni morálky, tedy na 5. a 6. stupni dle Kohlberga (Slováčková & Slováček, 2007).

Autoritářskou osobností se ve své diplomové práci zabýval Jan Vlček (2010), který si stanovil jako jeden výzkumný cíl zjistit pomocí F-škály, zda se liší muži policisté a muži ne-policisté v míře autoritářství. Závěr, ke kterému dospěl, dokazoval, že mezi zmíněnými skupinami není statisticky významný rozdíl v míře autoritářství. Avšak statisticky se liší ve dvou subškálách F-škály, a to v autoritářské agresi a v konvenčnosti. Autoritářská agrese byla zaznamenána vyšší u mužů policistů, a to dokonce již před nástupem do služebního poměru u Policie České republiky, zatímco konvenčnost byla vyšší u mužů ne-policistů.

K propojení obou témat, tedy autoritářství a morálního usuzování, přispěly studie od vysokoškolského profesora Marinuse H. van IJendoorna, který publikoval své dvě studie pod názvem Moral Judgment, Authoritarianism, and Ethnocentrism. První studii provedl na vysokoškolských studentech a zajímal se o souvislost mezi morálním usuzováním a autoritářskými tendencemi. Výsledek této první studie potvrdil, že existuje korelace mezi těmito dispozicemi. Morální úsudek a autoritářství korelovaly v očekávaném směru (-0,36), z čehož vyplývá, že u jedince s nižší úrovní morálního usuzování lze častěji rozpoznat autoritářské tendence a u jedince s vyšší úrovní morálního usuzování nacházíme více antiautoritářskou perspektivu.

Druhou studii provedl u středoškolských studentů. I zde se potvrdily jeho domněnky a došel k závěru, že čím vyšší úroveň morálního usuzování, tím méně autoritářských rysů jedinec vykazuje. Výsledná korelace v druhé studii činila -0,48 (IJendoorn, 1989).

Za důležité také pokládám zmínit část Etického kodexu Policie České republiky (Policie ČR, 2010), kde jsou uvedeny následující cíle práce policistů:

- a. chránit bezpečnost a pořádek ve společnosti,
- b. prosazovat zákonnost,
- c. chránit práva a svobody osob,
- d. preventivně působit proti trestné a jiné protiprávní činnosti a potírat ji,
- e. usilovat o trvalou podporu a důvěru veřejnosti.

Z těchto cílů cítím podporování takového myšlení, které se nachází na úrovni konvenčního stádia morálního usuzování dle Kohlberga.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Cíl a výzkumné hypotézy

Cílem bakalářské práce je zjišťování charakteristik a odlišností morálního usuzování a autoritářských sklonů u zaměstnanců bezpečnostního systému (Policie ČR) a soudního systému v porovnání s vysokoškolskými studenty pedagogických oborů, kteří byli vybráni jako kontrolní skupina.

Na základě výše formulovaných přístupů jsem stanovila následné hypotézy:

H1: Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se liší v míře užívání principiálních odůvodnění při morálním usuzování.

H2: Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se liší v míře autoritářských tendencí.

H3: Existuje vztah mezi užíváním postkonvenční úrovně morálky a autoritářskými tendencemi.

5 Aplikovaná metodika

Pro získávání dat ke své bakalářské práci jsem si zvolila kvantitativní přístup a jednalo se o neexperimentální typ výzkumu.

5.1 Metody získávání dat a sběr dat

Pro zjišťování charakteristik morálního usuzování jsem si zvolila metodu Defining Issues Test od Jamese Resta (1979). Tento dotazník jsem přeložila z anglického jazyka do českého a použila zkrácenou verzi. Z šesti původních morálních dilemat jsem vzhledem k časové náročnosti celého testu vybrala pouze tři příběhy, které se zdají být více relevantní pro vybrané skupiny. Konkrétně jsem použila následující příběhy: Uprchlý vězeň, Doktorovo dilema a Pan Dvořák. Test obsahuje i lži skór, který mi pomohl vyřadit takové respondenty, kteří se vědomě či nevědomě dopustili určité stylizace či nepochopení dotazníku. Po dokončení vyhodnocení dle manuálu jsem získala hodnoty, které reprezentovaly zastoupení určitého stádia v usuzování jedince. Po sečtení hodnot pro 5. a 6. stádium, jsem získala tzv. P-skóre, které ukazuje, nakolik jedinec užívá principiální odůvodnění v morálním usuzování, tedy postkonvenční úroveň. Přičemž počet, který se rozděluje mezi jednotlivá stádia, je 30 bodů. Reliabilita původní zkrácené verze byla vypočítána Cronbachovým alfa koeficientem s indexem pro P-skór $r = 0,76$ (Rest, 1986).

Pro zjišťování míry autoritářství byla použita F-škála Frankfurtské školy (1950), kterou jsem taktéž přeložila z anglického jazyka do českého. Vzhledem ke kulturnímu zaměření jsem upravila poslední položku (pravý tradiční americký způsob života => pravý tradiční český způsob života). Při vyhodnocování se pracuje s počtem souhlasných a nesouhlasných odpovědí, přičemž ani sám autor nestanoví žádnou hranici autoritářství. Test tedy slouží pouze k orientačnímu porovnávání dvou skupin a osob mezi sebou. Adorno et al. (1982) uvádí koeficient reliability $r = 0,90$.

Má práce je tedy založena na dvou proměnných, a to na P-skóru, který je získán pomocí dotazníku Defining Issues Test, a značí množství principiálního odůvodnění v morálním usuzování jedince. Druhá proměnná je měřena pomocí F-škály a jedná se o počet souhlasných odpovědí.

Sběr dat

Veškerá data byla sebrána nepravděpodobnostní technikou – konkrétně byl použit příležitostný, dostupný výběr.

Jako experimentální skupinu jsem si vybrala dvě skupiny respondentů. Zaměstnance bezpečnostního systému, konkrétně zaměstnance Policie ČR, a to z toho důvodu, že morálním dilematům čelí v rámci svého povolání každý den, a předpokládám, že jako nositelé výkonné moci mohou vykazovat četnější znaky autoritářství. Jednalo se o 77 policistů (zastoupeno bylo i ženské pohlaví) z Jihočeského kraje, konkrétně policisté z územních odborů České Budějovice, Jindřichův Hradec a Tábor. Tyto územní odbory jsem si zvolila vzhledem k dostupnosti od mého bydliště. Sběr dat policejního vzorku probíhal tím způsobem, že jsem jednotlivě kontaktovala vedoucí územních odborů s prosbou o spolupráci při psaní mé bakalářské práce. Sběr dat probíhal od října roku 2013 do ledna 2014. Na jednotlivá oddělení jsem dodala prázdné dotazníky, které jsem si po určitém časovém úseku v rozmezí jednoho měsíce vybrala vyplněné zpět. Návratnost činila 91,3 %, což pokládám za vysokou procentuální hodnotu vzhledem k faktu, že vyplňování bylo dobrovolné. Kritériem pro zařazení do první experimentální skupiny byl služební poměr u PČR spolu s ochotou a časem vyplnit dotazník.

Dalšími zvolenými respondenty byli zaměstnanci soudního systému – tedy soudci. Tuto skupinu jsem si vybrala proto, že na rozdíl od policistů mají možnost ne jenom právo dodržovat, ale také interpretovat a vyhodnocovat celou situaci s ohledem na všechny faktory. A jsou to právě oni, kdo vyřkne konečný verdikt nad osudem člověka, tudíž jejich morální usuzování by mělo být na vyšší úrovni než u běžných občanů a jejich rozhodování by mělo být oproštěno od předsudků. Sběr dat probíhal pomocí elektronických dotazníků, kdy ve většině případů jsem telefonicky poprosila ředitele správy soudu či přímo předsedu soudu o rozeslání zmíněných dotazníků přiložených v příloze soudcům. Sběr dat probíhal od října do prosince roku 2013. Návratnost bohužel nemohu stanovit vzhledem k množství obeslaných soudců a vzhledem ke komplikovanosti celého sběru dat této podskupiny. Avšak celkově se dá hodnotit jako nízká, počet respondentů spadajících do této skupiny je 13 osob.

Kontrolní skupinu tvořili vysokoškolští studenti Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Tuto kontrolní skupinu jsem zvolila hlavně proto, že předpokládám, že jako studenti pedagogické fakulty jsou humánněji zaměřeni, a jelikož se jedná o potenciální budoucí učitele, kteří mají za úkol nejenom děti a mládež vzdělávat, ale také u nich rozvíjet morální myšlení a sociální perspektivu bez předsudků. Dále mým předpokladem také bylo, že během studia na vysoké škole, které je vede k jejich budoucímu povolání (tedy učitelství), se setkali jak s výukou psychologie, tak s výukou etiky. Celkem se výzkumu zúčastnilo 79 studentů. Dotazníky byly předloženy studentům během vyučovacích hodin, samozřejmě se souhlasem studentů. Sběr těchto dat probíhal v měsících listopad a prosinec v roce 2013 a návratnost dotazníků činila 100 %.

5.2 Metody zpracování dat

Ke zpracování a analýze dat jsem použila programy Microsoft Excel 2010 a STATISTICA 2010. Pro testování hypotéz jsem oproti alternativním hypotézám (viz kapitola 4) stanovila hypotézy nulové.

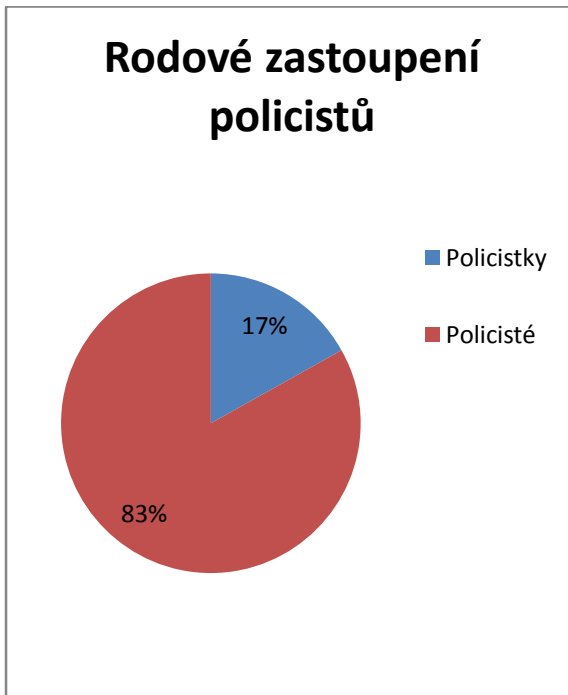
Hypotézy byly ověřovány neparametrickými testy, jelikož u všech dat byla porušena podmínka normality rozložení. Jednalo o porovnávání více nezávislých vzorků, a proto jsem použila Kruskal-Wallisův test. Pro testování korelačního koeficientu jsem použila neparametrický test - Spearmanův korelační koeficient.

6 Popis vzorku

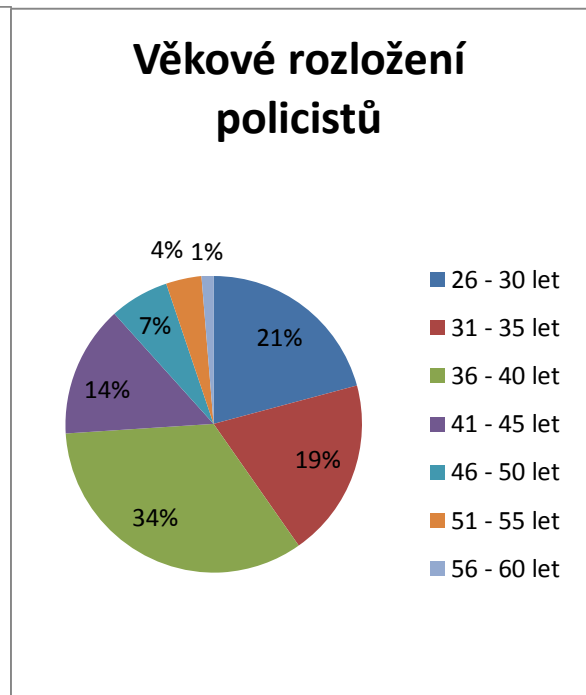
Dotazníkového šetření se celkem zúčastnilo 176 respondentů, z čehož jsem vyřadila 7 z nich, a to z důvodu nedokončení dotazníků. Celkový počet zpracovaných dat byl 169 dotazníků. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin, a to experimentální a kontrolní, přičemž experimentální skupina byla následně rozdělena do dvou podskupin.

Experimentální skupinu tvořilo celkem 90 respondentů, z čehož do první podskupiny (experimentální skupina I – dále jen policisté) bylo zařazeno 77 zaměstnanců Policie České republiky, v zastoupení 13 policistek a 64 policistů. Věkové rozložení této podskupiny je od 26 let do 57 let, věkový průměr činí 37,21 let ($SD = 7,21$). Do druhé podskupiny (experimentální skupina II – dále jen soudci) bylo zařazeno 13 soudců v poměru 8 žen a 5 mužů. Věkově se respondenti spadající do této podskupiny pohybují v rozmezí 34 – 58 let, jejich průměrný věk je 42,85 let ($SD = 7,86$).

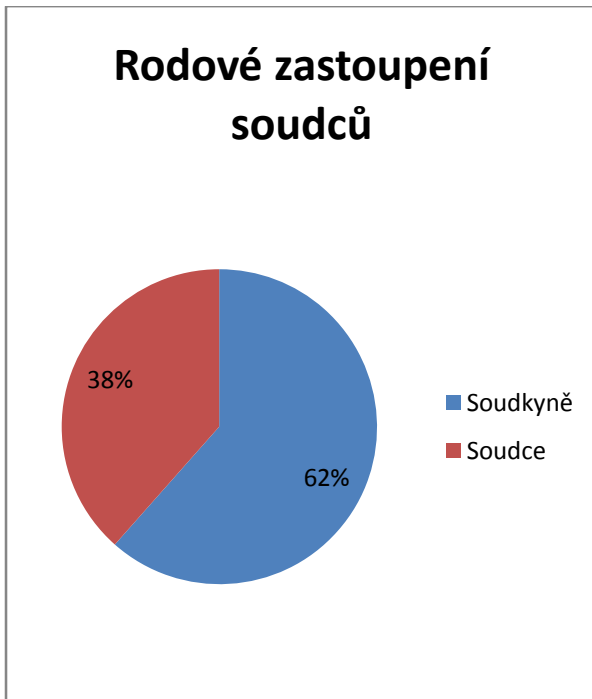
Obrázek 1

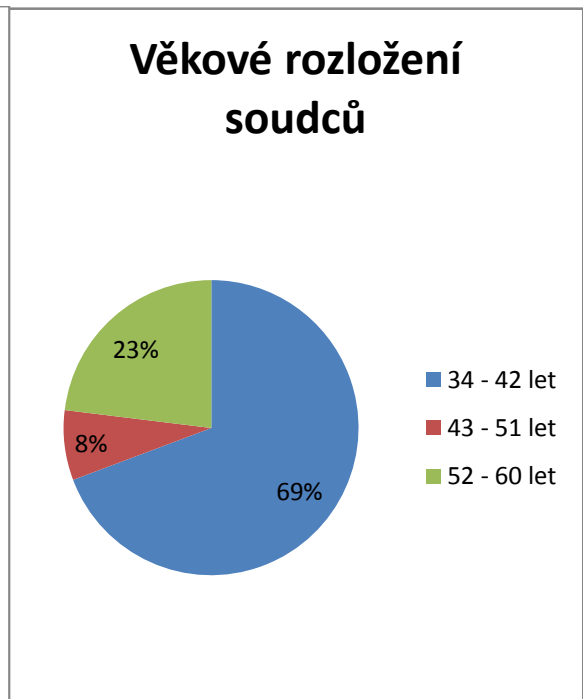
Obrázek 2

Obrázek 3

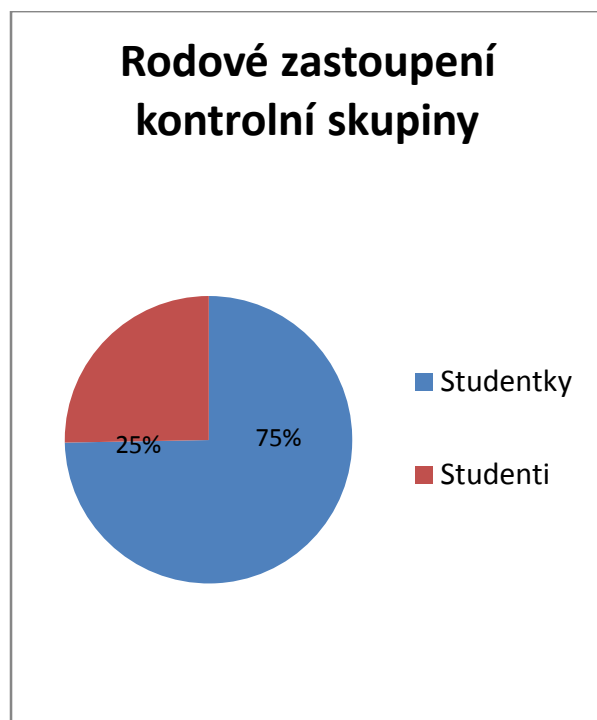

Obrázek 4

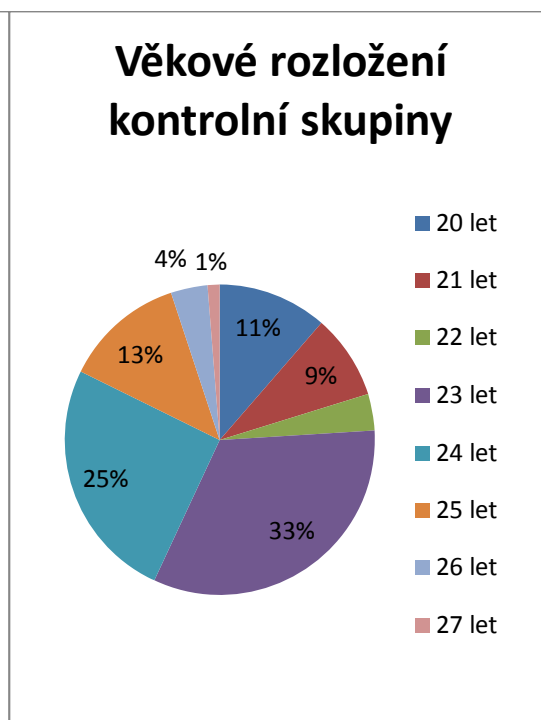

Kontrolní skupinu (dále jen studenti) tvořilo 79 vysokoškolských studentů pedagogické fakulty, jednalo se o 59 studentek a 20 studentů. Věkové rozmezí této skupiny činí od 20 do 27 let, přičemž věkový průměr celé této skupiny je 23,10 let ($SD = 1,66$).

Obrázek 5

Obrázek 6

7 Výsledky

H1: Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se liší v míře užívání principiálních odůvodnění při morálním usuzování.

Z tabulky č. 1 s popisnou statistikou můžeme vidět základní charakteristiky dat. Tedy, že u policistů ($n = 77$) P-skór dosahuje v průměru hodnoty 8,52 ($SD = 4,50$). Námí vybraný vzorek policistů v průměru používal postkonvenční úroveň morálky z 29,0 %. Skupina soudců ($n = 13$) v průměru dosahovala nejvyššího P-skóre, z námi zvolených skupin respondentů, a to 11,46 ($SD = 3,69$), což znamená, že principiální odůvodnění u těchto jedinců je zastoupeno 38,9 %. P-skór u studentů ($n = 79$) v průměru činil 9,90 ($SD = 4,51$), z čehož vyplývá, že v průměru studenti užívali z 33,4 % postkonvenční morálku.

Tabulka 1 - Počty respondentů, průměrné P-skore, mediány a směrodatné odchylky u policistů, studentů a soudců

Proměnná	Popisné statistiky (Tabulka1)			
	N platných	Průměr	Medián	Sm.odch.
Policisté	77	8,51948	8,00000	4,500323
Soudci	13	11,46154	12,00000	3,688165
Studenti	79	9,89873	10,00000	4,508098

Zdroj: vlastní šetření

Vzhledem k faktu, že data nebyla normálně rozložena (viz obrázek č. 9 v příloze), byly použity neparametrické testy.

Tabulka 2 - Kruskal-Wallisův test – P-skór

Závislá: P-skór	Kruskal-Wallisova ANOVA založ. na poř.; P-skór (Tabulka1) Nezávislá (grupovací) proměnná : Skupina Kruskal-Wallisův test: $H(2, N=169) = 6,728891$ $p = ,0346$			
	Kód	Počet platných	Součet pořadí	Prům. Pořadí
Studenti	101	79	7113,500	90,0443
Soudci	102	13	1416,500	108,9615
Policisté	103	77	5835,000	75,7792

Zdroj: vlastní šetření

Z tabulky č. 2 můžeme vyčíst, že p -hodnota je 0,0346, což na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ ukazuje, že se alespoň jedna skupina se liší. Celkově mezi skupinami tedy existuje statisticky významný rozdíl.

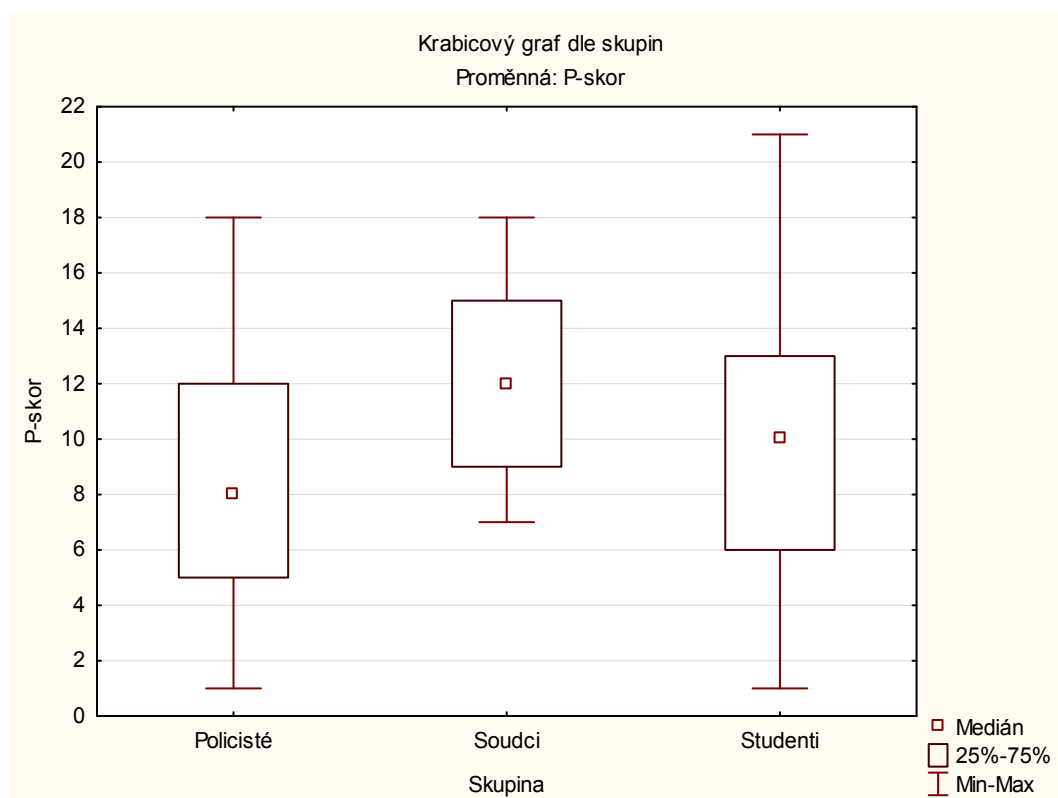
Tabulka 3 - Porovnávání P-skoru u skupiny policistů, soudců a studentů

Vícenásobné porovnání p hodnot (oboustr.); P-skor (Tabulka1) Nezávislá (grupovací) proměnná : Skupina Kruskal-Wallisův test: $H(2, N=169) = 6,728891$ $p = ,0346$			
Závislá:	Policisté	Soudci	Studenti
P-skor	R:75,779	R:108,96	R:90,044
Policisté		0,071157	0,206043
Soudci	0,071157		0,589352
Studenti	0,206043	0,589352	

Zdroj: vlastní šetření

Z porovnání středních hodnot (tabulka č. 3) můžeme vidět, že na hladině $\alpha = 0,05$ neexistuje mezi jednotlivými skupinami žádný statisticky významný rozdíl. Kdybychom povolili hladinu významnosti na $\alpha = 0,01$ mohli bychom vyvodit, že mezi skupinou policistů a soudců tento rozdíl je.

Obrázek 7 - Zobrazení krabicového grafu mediánů P-skoru u skupiny policistů, soudců a studentů

Zdroj: Vlastní šetření

Z obrázku č. 7 můžeme na první pohled vidět, že v mém výzkumu se nejvíce od sebe liší skupina soudců a policistů. Dle mediánů můžeme seřadit jednotlivé skupiny. Skupina s nejvyšším mediánem jsou soudci, dále skupina studentů. Nejnižší medián je prokázán u policistů.

H2: Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se liší v míře autoritářských tendencí.

V tabulce č. 4 s popisnou statistikou můžeme vidět, že skupina studentů ($n = 79$) měla v průměru 15,56 ($SD = 4,66$) kladných odpovědí, což je 52,90 %. Policisté ($n = 77$) v průměru dosahovali čísla 17,65 ($SD = 4,58$), tedy 60,01 % kladných odpovědí. Z tabulky je zřejmé, že nejnižšího průměru, a to 9,92 ($SD = 4,462$), dosahovala skupina soudců ($n = 13$). Průměrně tedy soudci z 33,73 % odpovídali kladně.

Tabulka 4 - Počty respondentů, průměrný počet kladných odpovědí, mediány a směrodatné odchylky u policistů, studentů a soudců

Proměnná	Popisné statistiky (Tabulka1)			
	N platných	Průměr	Medián	Sm.odch.
Policisté	77	17,64935	17,00000	4,579032
Studenti	79	15,55696	16,00000	4,662306
Soudci	13	9,92308	8,00000	4,462091

Zdroj: vlastní šetření

Vzhledem k nerovnoměrnému rozložení dat (viz obrázek č. 11 v příloze) jsem použila Kruskal-Wallisův test (viz tabulka č. 5), jehož výsledkem je $p = 0,0000$, což znamená, že v mém výzkumu existuje statisticky významný rozdíl mezi skupinou studentů, policistů a soudců v míře autoritářství. Alespoň jedna z výše uvedených skupin je odlišná.

Tabulka 5 - Kruskal-Wallisův test – F-scale

Závislá: F-scale	Kruskal-Wallisova ANOVA založ. na poř.; F-scale (Tabulka3) Nezávislá (grupovací) proměnná : Skupina Kruskal-Wallisův test: $H (2, N= 169) =25,01137 p =,0000$			
	Kód	Počet platných	Součet pořadí	Prům. Pořadí
Studenti	101	79	6305,500	79,81646
Policisté	102	77	7681,500	99,75974
Soudci	103	13	378,000	29,07692

Zdroj: vlastní šetření

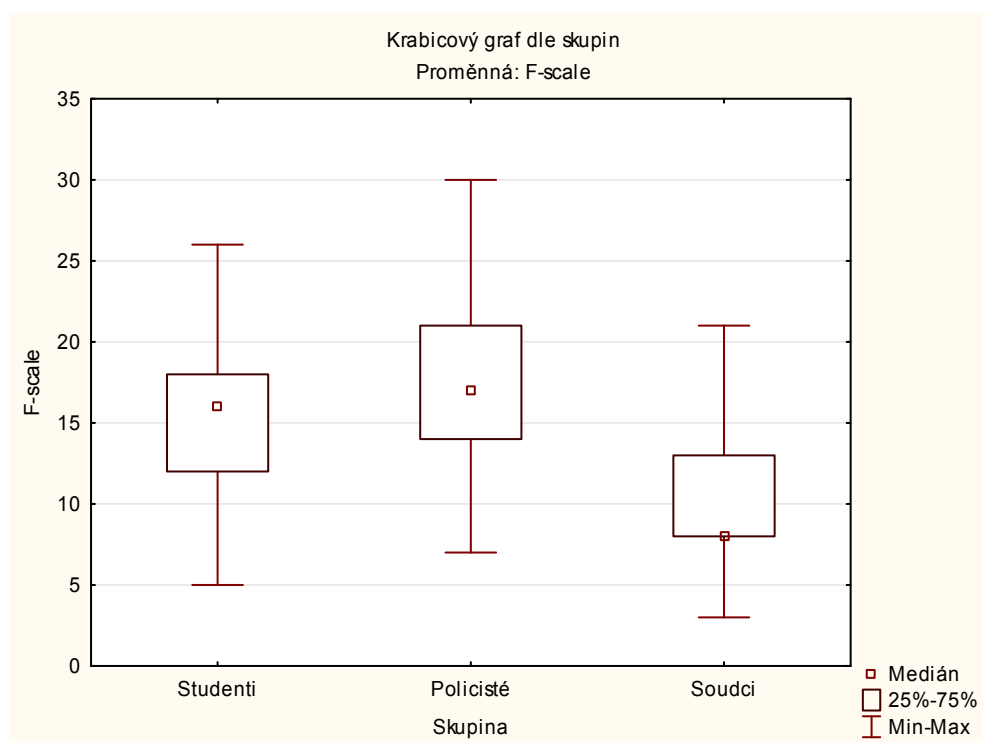
Tabulka 6 - Porovnávání souhlasných odpovědí u skupiny policistů, soudců a studentů

Vícenásobné porovnání p hodnot (oboustr.); F-scale (Tabulka3.s Nezávislá (grupovací) proměnná : Skupina Kruskal-Wallisův test: $H(2, N=169) = 25,01137$ $p = ,0000$			
Závislá: F-scale	Studenti R:79,816	Policisté R:99,760	Soudci R:29,077
Studenti		0,032768	0,001593
Policisté	0,032768		0,000004
Soudci	0,001593	0,000004	

Zdroj: vlastní šetření

Tabulka č. 6 nám ukazuje, že statisticky signifikantní rozdíl existuje mezi všemi skupinami. Nejvýraznější rozdíl na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ je mezi skupinou policistů a soudců ($p = 0,000004$), dále mezi skupinou studentů a soudců ($p = 0,001593$). Statisticky signifikantní rozdíl je i mezi skupinou studentů a policistů ($p = 0,032768$).

Obrázek 8 - Zobrazení krabicového grafu výsledků z F-scale u skupiny studentů, policistů a soudců

Zdroj: vlastní šetření

Dle mediánů kladných odpovědí z F-škály (viz obrázek č. 8) můžeme skupiny sestupně seřadit dle následujícího pořadí: policisté, studenti, soudci. To znamená, že v mém výzkumu nejvíce autoritářských sklonů vykazují policisté, dále studenti a nejméně autoritářství vykazují soudci.

H3: Existuje vztah mezi užíváním postkonvenční úrovně morálky a autoritářskými tendencemi.

Vzhledem k faktu, že data nejsou normálně rozložena (viz Obrázek č. 11 v přílohách), zvolila jsem neparametrický test – Spearmanův korelační koeficient.

Tabulka 7 – Spearmanův korelační koeficient r – výsledky z testu DIT a F-škály

Proměnná	Spearmanovy korelace (Tabulka2) ChD vynechány párově Označ. korelace jsou významné na hl. $p < ,05000$	
	F-scale	P-skor
F-scale	1,000000	-0,272726
P-skor	-0,272726	1,000000

Zdroj: vlastní šetření

V tabulce č. 9, můžeme vidět, že pomocí Spearmanova korelačního koeficientu jsem zjistila hodnotu $r = -0,272726$, korelace je statisticky významná na hladině $p = 0,05$. Hodnotu $r = -0,272726$ interpretuji dle Hendlovy tabulky síly asociace (2006, str. 246) jako malou. Autor pro ni uvádí rozmezí $|r| = 0,1 - 0,3$.

Záporné číslo znamená, že se jedná o negativní korelaci – pokud hodnota jedné veličiny roste, hodnota druhé veličiny klesá. Zde si dovolím volně interpretovat výsledek mého zjištění následovně: Čím více jedinec užívá principiálních odůvodnění při morálním usuzování, tím méně u něj můžeme nalézt autoritářských sklonů a naopak (viz obrázek č. 12 v příloze).

8 Diskuse

Ze všeho nejdříve pokládám za důležité upozornění, že při veškeré interpretaci dat a výsledků je nutná obezřetnost, jelikož výběr vzorku byl příležitostný, nikoliv reprezentativní. Z tohoto důvodu nemůžeme výsledná zjištění generalizovat na veškeré příslušníky cílových skupin. Ve své práci porovnávám tři skupiny, skupina soudců však byla zastoupena velice malým vzorkem, což znesnadňovalo statistické vyhodnocování dat, a je nutná být opatrnost při srovnávání s ostatními skupinami. Abychom dostali objektivní výsledky, bylo by vhodné tento vzorek rozšířit.

Dalším důsledkem nereprezentativnosti vzorku je rozdílné zastoupení pohlaví a věku u mnou získaných respondentů (tedy ze studentů je více žen, kdežto z policistů více mužů, studenti jsou celkově výrazně mladší než policisté či soudci). Všechny tyto faktory mohly vést ke zkreslení dat a pro větší objektivnost by bylo vhodné všechny tyto diskrepance odstranit. Avšak například James Rest (1986) uvádí, že neexistuje jasně prokazatelný vztah mezi pohlavím a metodou DIT. Oproti tomu L. Kohlberg a C. Gilligan tvrdili, že pohlaví je ovlivňující faktor. Rest (1986) chronologický věk pokládá důležitý u studentů, avšak u dospělých osob již nehraje zásadní roli.

Možné zkreslení dat mohly přinést překlady dotazníků. Ačkoliv jsem se snažila o co nejpřesnější a zároveň nejpochoptelnější překlad, je zde možné riziko, že i jemná niance od originálu mohla pozměnit otázku a možná i následující výsledek.

Morální usuzování

Ukázalo se, že v morálním usuzování celkově mezi zvolenými skupinami (policisté, studenti, soudci) existuje statisticky významný rozdíl ($\alpha = 0,05$). V četnosti užívání postkonvenční úrovně morálky se tedy skupiny liší. Při následném vícenásobném porovnání však nebyl mezi jednotlivými skupinami prokázán významný rozdíl. Ačkoliv kdybychom si dovolili povolit hladinu významnosti ($\alpha = 0,01$) byl by významný rozdíl mezi skupinou soudců a policistů. Z výsledků vyplývá, že povolání jedince by mohlo mít vliv na jeho morální usuzování. Ačkoliv James Rest (1986), uvádí, že mezi povoláním a výsledky z DIT neexistuje prokazatelný vztah.

Soudci v mém výzkumu používali více principiálních odůvodnění než policisté i studenti. Tento fakt dle mého názoru může částečně pramenit z charakteru povolání. Policisté jsou zástupci výkonné moci, mají pomáhat občanům a chránit je, přičemž se musí řídit jasně daným pravidlem, a to zákonem. Společností jsou tlačeni ke striktnímu dodržování norem. Zde spatřuji enormní tlak na psychiku těchto jedinců, což možná může vést k častějšímu užívání konvenční morálky, než postkonvenční. Pracovní náplní soudců je sice také zákon, avšak soudci, na rozdíl od policistů, mají prostor k interpretaci práva a při výsledném rozsudku nad člověkem berou v potaz i určité okolnosti a podmínky.

Výše zmíněný rozdíl mezi skupinou policistů a soudců může být dán i vzděláním jedince. Bohužel jsem u policistů nezjišťovala dosažené vzdělání, což by bylo zapotřebí pro objektivnost dat doplnit, jelikož J. Rest (1986) uvádí, že z demografických údajů je vzdělávání zdaleka nejsilnější proměnná, která je spojena s DIT. U dospělých je vzdělání dokonce uváděno jako prediktivnější proměnná než chronologický věk.

Kdybychom tedy skupiny seřadili dle toho, nakolik užívají principiální odůvodnění, bylo by pořadí následovné: soudci, studenti, policisté.

Kromě výše zmíněných možných vlivů, které mohly zkreslit získaná data, pokládám za důležité uvést, že ve své praktické části byla použita zkrácená verze DIT. James Rest (1986) ve svém manuálu zmiňuje, že je možné používat zkrácenou verzi tří příběhů (Prisoner, Heinz, Newspaper). Zároveň ale poznamenává, že je možné sestavit si vlastní set výběrem příběhů. Vzhledem k cílovým skupinám jsem sestavila set, který obsahoval jiné tři příběhy (v originále: Escaped prisoner, The doctor's dilemma, Webster). Avšak pro objektivnost dat by bylo vhodné respondentům předložit nezkrácenou verzi dotazníku, tedy všech šesti příběhů.

Při prostudování literatury k morálnímu usuzování jsem narazila na knihu Jonathana Haidta (2013), který vyzdvihuje funkci morální intuice. Zmíněný autor uvádí, že morální intuice vznikají automaticky a okamžitě a jsou ovlivněny emocemi. Toto tvrzení podkládá svými uvedenými výzkumy, při nichž došel ke zjištění, že lidé si svůj morální úsudek utvoří okamžitě, a to pod vlivem emocí. Následně přijde na řadu logické uvažování a slouží jako nástroj obhajoby. Se zajímavým článkem na podobné téma přišel Daryl Cameron (2012), který uvádí, že emoce mají vliv na naše

morální usuzování. Konkrétně vyzdvihuje soucit, který slouží jako „morální barometr“. Ve svých výzkumech dochází ke zjištění, že potlačením soucitu může dojít k narušení morální identity a potlačení morálních principů, což může vést k ovlivnění morálního usuzování a chování. Jedná se o poněkud odlišný přístup k morálce jako takové. Vzhledem k faktu, že emoce byly dlouhou dobu v psychologické vědě opomíjeny, domnívám se, že právě tento směr a propojení těchto dvou kategorií má otevřenou budoucnost.

Autoritářské tendence

V míře autoritářských tendencí byl mezi všemi skupinami statisticky významný rozdíl. Tedy některá ze tří skupin vykazuje větší sklony k autoritářství a některá méně. Tento výsledek se liší od výsledku, ke kterému došel ve své diplomové práci Jan Vlček (2010), tedy, že muži policisté se neliší v míře autoritářství od mužů ne-policistů. Jak sám ovšem uvádí, jeho kontrolní skupina zahrnovala respondenty bez ohledu na jejich profesi či úroveň vzdělání, kdežto já jsem si zvolila jako kontrolní skupinu vysokoškolské studenty pedagogického oboru, kteří jsou přece jen více humanitně zaměřeni. Tento předpoklad byl potvrzen mým výsledkem, jelikož mezi skupinou studentů a policistů je statisticky významný rozdíl. Ve školním systému je také hierarchické uspořádání a i ve školní třídě je nutné, aby panoval řád, který udržuje učitel, jehož je možné nazvat „policista ve třídě“. Učitelé však zřejmě volí jiné strategie k udržení pořádku. Další skupinou, se kterou jsem policisty porovnávala, byli soudci (zde je nutno brát v potaz malý počet respondentů). Výsledky mezi skupinou policistů a soudců se prokázaly statisticky nejvýznamnější. Přestože obě skupiny jsou představiteli moci státu (výkonné či soudní) a řídí se právem, vykazují jinou míru autoritářství. Vysvětlením by mohl být stejný důvod jako u morálního usuzování, tedy, že soudci vynášejí konečný verdikt a ovlivňují tak budoucnost jedinců. Mezi soudci a studenty byl rozdíl také statisticky prokazatelný.

Nejvíce autoritářských sklonů tedy vykazuje skupina policistů, dále skupina studentů a nejméně skupina soudců. Námětem pro další zkoumání by mohlo být zjišťování, v jakých subškálách se jednotlivé skupiny nejvíce liší či jak tomu bylo před nástupem do povolání a po letech praxe.

Celková míra autoritářství u mnou zvolených respondentů mne překvapila. Po zprůměrování všech získaných dat z F-škály vyšlo, že průměrně jedinci odpovídali kladně na 16 otázek z 30. Spatřuji zde souvislost s historií a totalitním politickým režimem, ve kterém většina z respondentů vyrůstala (viz kapitola 2.3).

Dalším zdůvodněním rozdílů by mohla být úroveň vzdělání, a sním spojená inteligence. Lewis Lipsitz prováděl výzkumy, které ukázaly, že méně vzdělaní lidé jsou více autoritářští a naopak. Novější výzkumy pak ukázaly, že spíše než se vzděláním autoritářství koreluje s inteligencí jako takovou. Pokud méně inteligentní jedinec má potíže s pochopením komplikované skutečnosti okolo sebe, používá většinou zjednodušené, černobílé myšlení a dovolává se názorů a pokynů autority (in Balík & Kubát, 2012)

Vztah mezi autoritářstvím a principiálním odůvodněním

Vztah mezi autoritářstvím a morálním usuzováním byl prokázán, ale s malou negativní korelací. Přestože korelační koeficient vyšel menší než ve výzkumné studii Marinuse H. van IJendoorna (1989), jehož výzkum uvádím v kapitole číslo 3, je možné výsledek, ke kterému jsem dospěla, interpretovat následovně. Jedinci vykazující vysokou míru autoritářství v morálním usuzování většinou užívají méně principiálních odůvodnění. Tento vztah je obsažen i v Klimbergově pojetí autoritářské osobnosti, v němž autor tvrdí, že autoritářští jedinci jsou spojeni s primitivní orientací na trest a poslušnost. Naopak neautoritářské osobnosti je častěji řídí dle individuálních principů svědomí (in Krejčí, 2004).

Přestože data byla anonymní, mohlo dojít ke zkreslení dat stylizací respondentů do sociálně přijatelnější role. Jeden z policistů mne informoval, že existuje silný sociální tlak na policisty. Ti mají na paměti, že jakožto představitelé zákona se musejí chovat a jednat reprezentativně, tudíž výsledky ve veškerých testech musí být „správné“, a že za veškeré údaje, byť v anonymních dotaznících, budou nadřizenými hodnoceni. Konkrétně F-škála se mi jeví jako test, ve kterém respondent, pokud chce vyjít pozitivně, může data ovlivnit. Přestože jsem respondenty prosila, aby testy vyplňovali dle svého uvážení a pravdivě, jsem si vědoma, že určitá sebekontrola existuje.

9 Závěr výsledků

Závěrem své bakalářské práce lze říci, že byl splněn cíl práce, který směřoval ke zjišťování charakteristik a odlišností morálního usuzování a autoritářských sklonů u zaměstnanců bezpečnostního systému (Policie ČR) a soudního systému v porovnání s vysokoškolskými studenty pedagogických oborů, kteří byli vybráni jako kontrolní skupina. Na základě získaných údajů lze říci, že:

H1: Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se liší v míře užívání principiálních odůvodnění při morálním usuzování.

Celkově mezi všemi skupinami byl prokázán statisticky významný rozdíl, můžeme tedy usuzovat, že se skupiny liší v četnosti užívání postkonvenční morálky. Avšak při vícenásobném porovnání nebyly prokázány významné rozdíly ($\alpha = 0,05$). Kdybychom dovolili povolit hladinu významnosti ($\alpha = 0,01$), byl by zde signifikantní rozdíl mezi skupinou soudců a policistů. Ačkoliv data podporují hypotézu, navrhuji nechat ji **otevřenou** pro další šetření.

H2: Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se liší v míře autoritářských tendencí.

Ze získaných dat vyplývá, že data podporují přijetí hypotézy. Zaměstnanci bezpečnostního systému, soudního systému a vysokoškolští studenti se **liši** v míře autoritářských tendencí.

H3: Existuje vztah mezi užíváním postkonvenční úrovně morálky a autoritářskými tendencemi.

Data podporují přijetí této hypotézy. Mezi užíváním postkonvenční úrovně morálky a autoritářskými tendencemi **existuje** vztah.

SOUHRN

Na základě znalostí teorií o morálním usuzování (zejména teorie Lawrence Kohlberga) a o autoritářské osobnosti frankfurtské školy, byla provedena výzkumná část mé bakalářské práce. K propojení teoretické a praktické části jsou ve třetím oddíle uvedeny výzkumy, které byly provedeny na výše zmíněná témata.

Výzkumná část je založena na kvantitativním, neexperimentálním typu výzkumu. Výzkumný vzorek tvořili zaměstnanci bezpečnostního systému (Policie České republiky ($n = 90$)) z Jihočeského kraje a zaměstnanci soudního systému ($n = 13$). Kontrolní skupina byla tvořena vysokoškolskými studenty pedagogických oborů z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ($n = 79$). Pro zjišťování četnosti užívání principiálních odůvodnění byla použita zkrácená a přeložená verze dotazníku od Jamese Resty – Defining Issues Test. Jeho výslednou proměnnou je P-skór, který značí, nakolik jedinec užívá postkonvenční úroveň morálky. Pro zjišťování míry autoritářských sklonů byl použit překlad F-škály, jehož autory jsou představitelé frankfurtské školy. Výslednou proměnnou je hodnota, která znamená počet kladných odpovědí.

Ze statisticky zpracovaných dat vyplývá, že mezi skupinami existuje statisticky významný rozdíl v užívání principiálních odůvodnění, tedy v zastoupení postkonvenční úrovně morálky. Statisticky signifikantní rozdíl byl prokázán v míře autoritářských sklonů, a to mezi všemi skupinami navzájem. Byl také potvrzen předpoklad, že existuje vztah mezi mírou užívání principiálního odůvodnění při morálním usuzování a autoritářskými tendencemi.

V diskusi jsou porovnávány výše zmíněné výsledky s teoriemi, ze kterých celá práce vychází, a dále jsou srovnávány s některými provedenými výzkumy, které se vztahují k tématu. V této kapitole jsou uvedeny i možné inspirativní směry, kterými by se mohly ubírat další výzkumy.

ZÁVĚR

Prostudování literatury o morálním usuzování mi umožnilo lépe se v celé tématice orientovat a zároveň se naučit nahlížet na věci jinými, širšími úhly pohledu. Jsem si vědoma toho, že před zpracováním tématu morálky, jsem se pohybovala na konvenční úrovni. Velmi často jsem nad tématem morálky, mravnosti, etiky a společnosti přemýšlela, a to v každé volné chvíli. Následně jsem si uvědomila, jak mé myšlení bylo konvenční a rigidní. V tomto spatřuji největší přínos práce pro mou osobu.

Morální usuzování jako takové se nejčastěji propojuje s vývojovou psychologií a s dětmi. Většina psychologů se zabývá otázkami, jak učit děti morálnímu chování a jak v nich budovat mravní kodexy, jaká je nejvhodnější morální výchova. Jako mírný nedostatek však vnímám, že neexistuje mnoho českých zdrojů či výzkumů na morální usuzování u dospělých jedinců. Vždyť právě dospělí lidé jsou vzorem pro dětskou populaci a chceme-li, aby se děti chovaly morálně správně, měli bychom jim jít příkladem. A mluvíme-li o mravní krizi společnosti, měli bychom si uvědomit, že se nejedná pouze o mladistvé či děti, ale také o nás dospělé, o nás všechny.

Co se týče autoritářské osobnosti, je třeba, abychom měli na paměti její nebezpečnost. Nemyslím tím, že by bylo nejlepší, kdyby mezi námi žádní autoritářští jedinci nebyli, ale vzhledem k nedávné minulosti připomínám, že musíme být při nejmenším opatrní. Průměrný výsledek z F-škály u celého mého vzorku byl poměrně vysoký. Tomu všemu napovídá i dění v České republice. Například čím dál tím více lidí sympatizuje s extremistickými stranami, stále častěji můžeme ve zprávách vidět rasistické útoky apod. Proto nabádám k opatrnosti a k otevřené mysli všechny, kdo se dostal až na konec mé bakalářské práce

LITERATURA

- Adorno, T.W., Brunswik, E.F., Levinson, D.J., & Sanford, R.N. (1982). *The authoritarian personality*. London, UK: Norton.
- Balík, S. & Kubát, M. (2012). *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán.
- Cakirpaloglu, P. (2004). *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia.
- Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada.
- Colby, A., Kohlberg, L., Speicher, B., & Power, C. (2011). *The measurement of moral judgement*. Vol. 1. New York, NY: Cambridge University Press.
- Cameron, C., & Payne, B. (2012). The cost of callousness: Regulating compassion influences the moral self-concept. *Psychological Science*, 23(3), 225-229. doi:10.1177/0956797611430334
- Čermák, I. (1991). Dva psychologické přístupy k morálce. *Československá psychologie*, 3, 233-240.
- Čermák, I. (1999). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta.
- Dvořáková, J. (2008). *Morální usuzování – vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita.
- Freud, S. (1999). *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Fromm, E. (1967). *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Svoboda.
- Fromm, E. (1993). *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko.
- Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
- Gilliganová, C. (2001). *Jiným hlasem*. Praha: Portál.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2006). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Haidt, J. (2013). *Morálka lidské mysli*. Praha: Dybbuk.

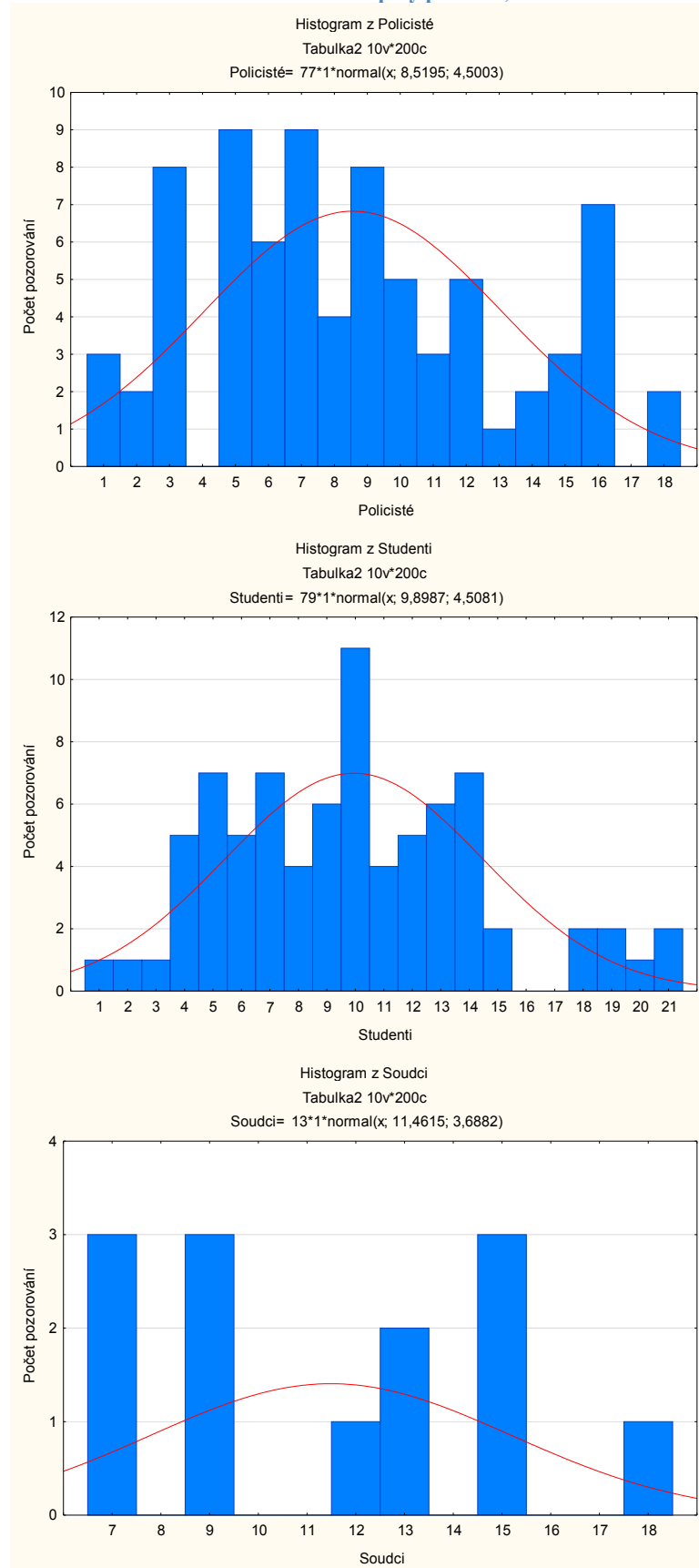
- Heidbrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2006). *Přehled statistických metod*. Praha: Portál
- Hewstone, M., Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Hnilica, K. (2012). K morální intoleranci autoritářské osobnosti. *Československá psychologie*, 6, 529-543
- Hunt, M. (2010). *Dějiny psychologie*. Praha: Portál.
- Kant, I. (1976). *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.
- Kotásková, J. (1992). Koncepce stádií morálního usuzování a Restova metoda DIT. *Československá psychologie*, 6, 582-588.
- Krejčí, O. (2004). *Politická psychologie*. Praha: Ekopress.
- Lajčiaková, P. (2008) *Psychológia morálky*. Brno: CERM.
- Piaget, J. & Inhelderová, B. (1970). *Psychologie dítěte*. Praha: SPN.
- Rest, J. (1979). *Development in Judging Moral Issues*. Minneapolis: University of Minnesotapress.
- Rest, J. (1986). *Manual for the Defining Issues Test*. Minneapolis: University of Minnesotapress.
- Slaměnik, I. (1997). *Sociální psychologie*. Praha: ISV.
- Slováčková, B., & Slováček, L. (2007). Moral judgement competence and moral attitudes of medical students. *Nursing Ethics*, 14(3), 320-328.
- Tyrlík, M. (2004). *Morální jednání*. Brno: Masarykova univerzita.
- Vacek, P. (2000). *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Van IJzendoorn, M. H. (1989). Moral judgment, authoritarianism, and ethnocentrism. *The Journal Of Social Psychology*, 129(1), 37-45. doi:10.1080/00224545.1989.9711697

Wilson, J. Q. (1994). *Co je morální a jak to poznáme*. Praha: Občanský institut.

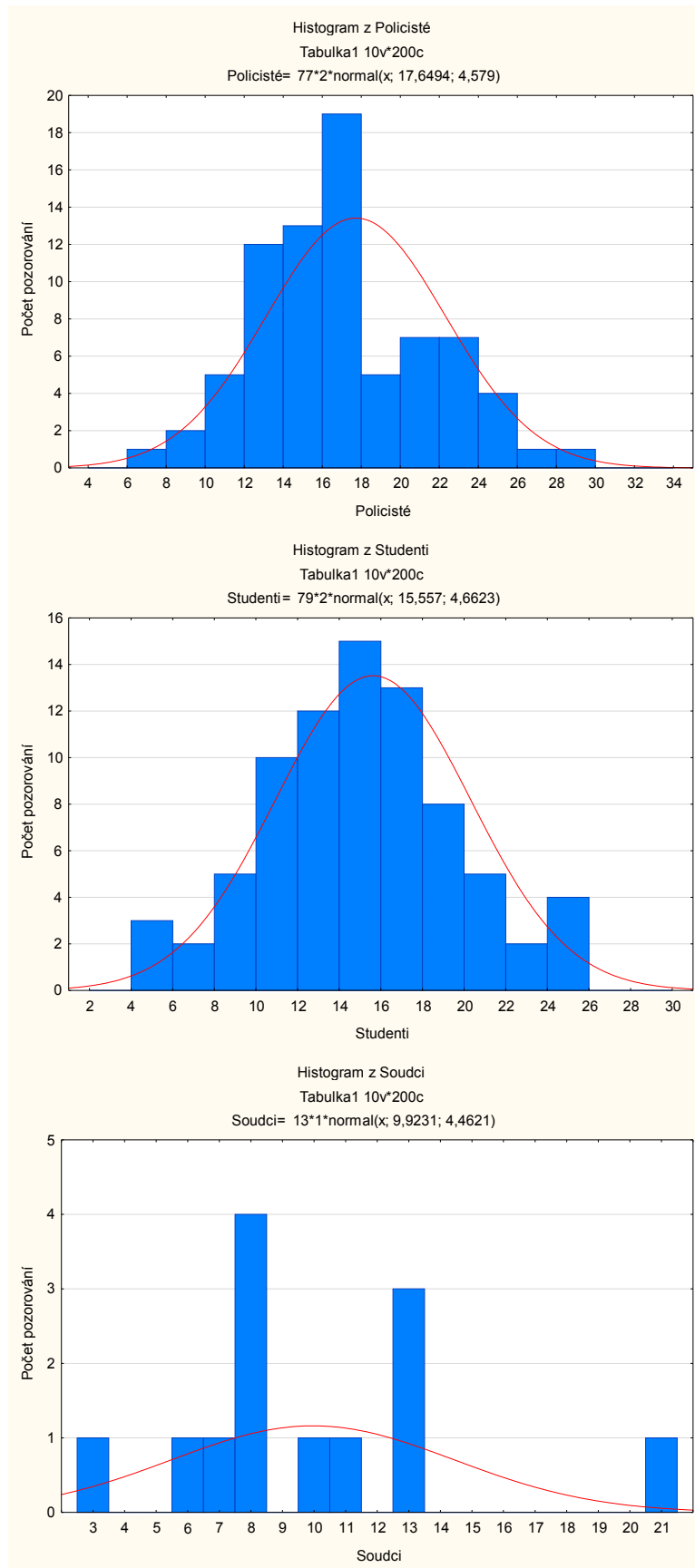
Policie České republiky. (2010). *Etický kodex Policie České republiky*. Získáno dne 22. 3. 2014 z: <http://www.policie.cz/clanek/eticky-kodex-policie-ceske-republiky.aspx>

PŘÍLOHY

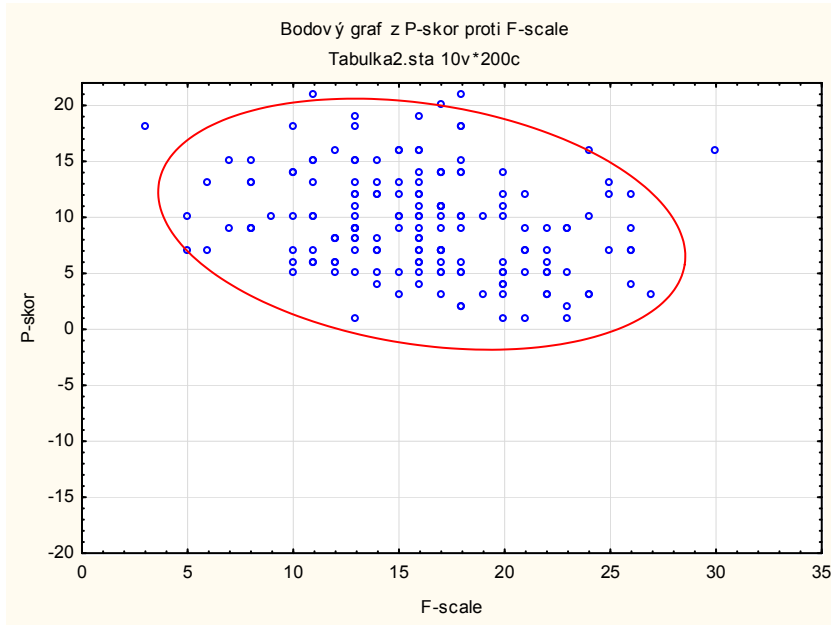
Obrázek 9. Rozložení dat P-skore u skupiny policistů, studentů a soudců

Obrázek 10. Rozložení dat z F-scale u skupiny policistů, studentů a soudců

Obrázek 11. Rozložení všech dat z F-scale a P-skore

Obrázek 12. Korelace mezi P-skorem a počtem kladných odpovědí z F-scale

